A black and white portrait of Jan Chadima, a man with dark, wavy hair, wearing a suit, white shirt, and patterned tie. He is looking slightly to the right of the camera with a neutral expression. The background is dark and out of focus.

Jan Chadima

**RUDOLF
SLÁNSKÝ**

VYŠEHRAĐ

Rudolf Slánský

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Chadima
Rudolf Slánský – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Jan Chadima

**RUDOLF
SLÁNSKÝ**

Jan Chadima

**RUDOLF
SLÁNSKÝ**

VYŠEHRA D

Tato kniha je věnována mému otci,
který se jejího vydání bohužel nedožil

Foto na obálce a na str. 4:
Rudolf Slánský na vrcholu moci
Archivní pozůstalost Josefy Slánské,
kart. 37, a.j. sb. 4-3

Odborní recenzenti:
prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., dr. h. c.
Muriel Blaive, Ph.D.

© Jan Chadima, 2022
Epilogue © Pavel Rychetský, 2022

Foto © Archiv AVČR (str. 59, 144, 191, 196, 208, 213), 2022
Foto © ČTK (str. 198, 244, 281, 324, 376), 2022
Foto © ČTK/Novák Josef (str. 267), 2022
Foto © ČTK/Seidlerová (str. 276), 2022
Foto © ČTK/Sueddeutsche Zeitung Photo/SZ Photo (str. 162), 2022
Foto © Libri prohibiti (str. 397), 2022
Foto © Oldřich Škácha/Knihovna Václava Havla (str. 398, 399), 2022

ISBN tištěné verze 978-80-7601-623-1
ISBN e-knihy 978-80-7601-628-6 (1. zveřejnění, 2022)
ISBN e-knihy 978-80-7601-629-3 (1. zveřejnění, 2022)
ISBN e-knihy 978-80-7601-627-9 (1. zveřejnění, 2022)

Obsah

Předmluva a poděkování	11
Úvod	13
Nastínění metodologického rámce	14
Rozbor pramenů a literatury	17
1. Raná léta	23
2. Stranické začátky	33
Jsem straník, tedy jsem	33
Rudolf Slánský židovského původu	37
Náborové proudy	40
První politické kroky	51
3. Vzestup stranického funkcionáře	61
Příchod Slánského a ostravský region	61
Dělnický deník	66
Slánského vzestup	69
Konec ostravského pobytu	80
4. Završení bolševizačního procesu a stranického vzestupu	85
Mezinárodní scéna a mocenské změny v KSČ	85
Kladno	91
Od Rudého dne k V. sjezdu	97
Boj proti opozici po V. sjezdu	109
Vedení Prahy	115
Organizační oddělení	119
5. Strana na rozcestí	125
Stav komunistického hnutí	125
Snahy o revizi a změna taktiky	128

VII. kongres Kominterny	138
Prezidentská volba a odvolání Budína	144
Moskevská jednání a následná kampaň	147
Velký teror a nepřítel	156
Exkurz I.	167
6. Za obranu státu	175
Poslanec Slánský	175
Od Mnichova k odchodu do SSSR	178
Moskevské vedení	182
V rozhlasu	187
Partyzánské hnutí	193
Slovenské národní povstání	199
Moskevská jednání	206
Exkurz II.	211
7. Budování strany	219
Generální sekretariát	223
VIII. sjezd	224
Organizační struktura	226
Povaha strany	229
Vývoj členské základny a příčiny její „revize“	237
Rudolf Slánský a KSČ – shrnutí	241
8. Na cestě k Únoru	245
Moskevský vysílač	252
Informbyro I.	253
Slánský a únorové události	260
9. Spolutvůrce represí	277
Ústřední akční výbor	277
Informbyro II. a nástup represí	279
Exkurz III.	295

10. Před procesem	301
Mezinárodní scéna a Informbyro III.....	301
Domácí scéna.....	307
Počátek pádu a zatčení.....	315
Ve vězení	334
11. Poslední služba straně	347
Narozeniny vs. proces	350
Ozvěny procesu	359
Slánský a společnost – shrnutí.....	371
Konec Rudolfa Slánského	373
Rehabilitace a Exkurz IV.	377
Závěr	401
Doslov	403
Seznam zkratk	407
Seznam pramenů a literatury	409
Seznam vyobrazení	433
Summary	442
Jmenný rejstřík.....	444

Předmluva a poděkování

Následující text vychází z mé disertační práce *Rudolf Slánský (1901–1952). Vzestup a pád stranického funkcionáře*, obhájené v polovině roku 2019 na Ústavu hospodářských a sociálních dějin, na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Kniha je výsledkem mnohaletého úsilí, který začal takřka na počátku mého studia. Prvotním seznámením se s osobou Slánského, respektive jeho koncem byl však film *Doznání*,¹ který jsem zhlédl během mých gymnaziálních studií.

Samotné téma bylo však spíše dílem náhody, kdy jsem stejně jako řada jiných studentů hledal námět pro proseminární práci. To bylo v období, kdy byly čerstvě objeveny filmové záznamy z procesu s Miladou Horákovou. Prvotním nápadem bylo zpracovat propagandistickou kampaň v tisku k této události, ale nakonec jsem se po různých peripetiích rozhodl pro zpracování tématu propagandy během procesu se Slánským. Slánskému jsem se tak začal věnovat vlastně od úplného konce, kdy jsem v tomto principu pokračoval i u své diplomové práce.

Zde nebyl tématem proces, nýbrž právě biografie Slánského, avšak pouze poválečná, respektive závěr jeho kariéry i života, tedy nejdůležitější období. Odtud byl jen krůček k tématu méj disertace, tedy k rozhodnutí zpracovat komplexní biografii této osoby. Jedním z impulsů byl pocit vnitřního dluhu, rozhodnutí neodcházet od rozdělané práce. Nutno i přiznat, že se jedná o téma atraktivní jak pro historickou obec, tak veřejnost.

Předkládaná kniha oproti disertační práci obsahuje několik změn. Především text byl rozšířen o archivní prameny, ke kterým se mi podařilo získat přístup až po obhajobě. Jedná se o dokumenty z ruských archivů a soukromého archivu rodiny Rudolfa Slánského. Dále byla vypuštěna kapitola věnující se detailně teorii francouzského sociologa Pierra Bourdieua. Tento teoretický koncept je tak ve svém základu představen v rámci Úvodu, neboť pojmy tohoto přístupu se prolínají částí textu a pomáhají vysvětlit hlavní téma této knihy – kdo byl Rudolf Slánský.

¹ L'Aveu [česky Doznání]. Režie Costa-Gavras, Francie/Itálie 1970.

Předkládaný text by nevznikl bez ochoty a pomoci řady osob. Je nezbytné poděkovat školiteli původní disertační práce doc. Michalu Pullmannovi, Ph.D. za trpělivé vedení a vstřícnost k mému bádání. Za trpělivost musím též poděkovat svým rodičům, a to především za pomoc s překlady z německojazyčných a ruskojazyčných textů.

Poděkování náleží pracovníkovi Národního archivu Mgr. Davidu Hubenému, Ph.D., za neocenitelné rady ohledně archivních fondů, zpřístupnění řady nezpracovaných materiálů 3. oddělení Národního archivu a obzvláště za to, že jsem si z jeho kanceláře mohl udělat soukromou badatelnu a ušetřit tak spoustu cenného času. Obdobně bych chtěl poděkovat panu PhDr. Jiřímu Křestňanovi, CSc. za bezproblémové zpřístupnění nezpracovaných archivních materiálů 6. oddělení Národního archivu. Dále děkuji PhDr. Emilu Voráčkovi, DrSc. za poskytnutí materiálů z ruských archivů.

Zvláštní poděkování pak náleží Mgr. Blance Vosecké Veselé za gramatickou opravu původní disertační práce a PhDr. Zuzaně Drnkové Vašákové za stylistické úpravy a převedení původního textu do čitelné podoby. V tomto směru náleží též poděkování paní Mgr. Tereze Vaňkátové za kontrolu doplňovaných pasáží.

Taktéž je nutné poděkovat paní Mgr. Naděždě Kruglové, panu PhDr. Mirku Šeptákovi, Ph.D. a pánům Břetislavu Vávrovi a Anatoliji Šitovovi za překlady německojazyčných a ruskojazyčných dokumentů.

Poslední poděkování patří potomkům Rudolfa Slánského, paní Martě Slánské a panu Davidu Černíkovi, za zpřístupnění jejich rodinného archivu.

Na závěr se omlouvám a děkuji těm, kteří by si rovněž zasloužili být zmíněni a které jsem ve výše napsaných řádcích neúmyslně opomněl.

Úvod

„Tím vřeleji projevuje soudruhu Slánskému svoji upřímnou lásku pracující lid Československa, který v něm vidí oddaného a věrného pomocníka soudruha Gottwalda v úsilí o blaho a štěstí naší vlasti.“

„Před soudem stojí Rudolf Slánský [...] Jeho ryšavá hlava se sveřepým zátylkem, kterou v tuto chvíli propalují stovky očí [...] do této ryšavé hlavy s jidášsky nasupeným obočím a uhýbavýma očima se sbíhají všechny nitky široce rozvětveného spiknutí [...] Ano to je on. To všechno je dohromady stvůra, jejíž jméno je Rudolf Slánský.“¹

Oba uvedené citáty se týkají Rudolfa Slánského, jednoho z významných členů Komunistické strany Československa (dále KSČ). První z nich zazněl během pompézních oslav jeho padesátých narozenin, druhý o rok a čtvrt později v průběhu rozsáhlé kampaně během procesu s vedením údajného protistátního spikleneckého centra, v jehož čele Rudolf Slánský stál. Tyto propagandistické teze, ať už z období narozenin nebo procesu, odkazují ke klíčové otázce této práce – kdo byl Rudolf Slánský?

Rudolf Slánský patří mezi nejvýznamnější osobnosti Komunistické strany Československa i poválečné republiky, které svými činy zasáhly do osudů tehdejší společnosti. O důležitých aspektech Slánského života již byly sepsány odborné práce, ale část jeho života, zejména meziválečné období, postrádá rozbor. Ucelená biografie Rudolfa Slánského neznamena pouze odhalit dosud „bílá místa“ života tohoto politika, poskytne též vhled do fungování samotné KSČ, jak v meziválečném, tak i poválečném období.

Zkoumání osobnosti Rudolfa Slánského vychází ze dvou tematických okruhů. První z nich se zaměří na rekonstrukci Slánského činnosti během jeho aktivní politické dráhy. Časově bude vymezen obdobím od dvacátých

¹ Citováno dle Slánská, J.: *Zpráva o mém muži*, Praha 1990, s. 16, 39–40. Jedná se o článek Václava Kopeckého ke Slánskému padesátinám a o článek s názvem *Tři lavice* z doby procesu se Slánským.

do padesátých let. Soustředí se na příčiny příklonu Slánského k levicovému hnutí, důvody a strategie jeho počínání ve dvacátých letech vůči „oportunistickému“ vedení tehdejší KSČ, jeho aktivity v Moravské Ostravě v druhé polovině dvacátých let, kde poprvé získal vedoucí funkci ve straně. Slánský sehrál svoji roli i v tzv. bolševizačním procesu, který vyvrcholil na V. sjezdu strany, kdy se posléze dostává do nejužšího vedení strany a završuje tak svůj stranický vzestup v čase první republiky. V první polovině třicátých let dostává Slánský poprvé na starost organizační záležitosti celé strany, mnohem důležitější je však jeho počínání v letech 1935–1936, kdy participoval na vedení strany a snažil se o politiku, která vedla ke střetu s Kominternou. Pozornost je taktéž věnována jeho činnosti na parlamentní půdě v předmnichovském období a aktivitám během druhé světové války, kdy vedl vysílání sovětského rozhlasu pro středoevropský region a následně se angažoval v partyzánském hnutí, stejně jako jeho roli během Slovenského národního posláním. Text se též zaměří na způsob, jakým si Slánský počínal při budování strany po roce 1945, během únorového převratu a v následných represích. Nejpodstatnějším momentem jeho politického života byl vykonstruovaný proces se spikleneckým centrem, ve kterém byl Slánský prezentován jako hlavní postava.² Závěr prvního tematického celku je věnován shrnutí rehabilitačního řízení. Ačkoliv se práce věnuje československému politikovi a KSČ, nelze opomenout širší kontext, proto je její součástí též rozbor mezinárodní scény, zejména ve vztahu ke Kominterně. Celkově se tato část zaměřuje především na to, jakou pozici a význam si Slánský vybuodoval ve straně.

NASTÍNĚNÍ METODOLOGICKÉHO RÁMCE

Jádro práce, tedy první tematický okruh, který se soustředí na rekonstrukci Slánského činnosti během jeho aktivní politické dráhy, bude zpracováno klasickým biografickým přístupem. Dílčí část textu, druhý tematický okruh, bude vycházet z koncepce francouzského sociologa Pierra Bourdieua, jehož teorie bude sloužit jako pragmatický nástroj k hledání a vysvětlení souvislostí.³ Nepůjde o komplexní bourdieuovskou analýzu, ale text bude vycházet ze

² Tato část textu, jež se věnuje Slánského činnosti a osudu v letech 1945–1952, primárně vychází z mé diplomové práce *Proměny kultu osobnosti: Rudolf Slánský a utváření komunistické diktatury*, Praha 2011, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann.

³ Sám Bourdieu se k možnostem psaní biografie vyjádřil ve svém díle *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 56–62. Ohledně koncepce Pierra Bourdieua a biografického přístupu viz Kšiňan, M.: Jedinec v společnosti. Úvaha o biografickom přístupe na príklade M. R. Štefánika. In *Forum Historiae*, 2010,

základních principů tohoto přístupu. „*Je zbytečné následovat Bourdieua na všech jeho cestách. Vždy by mělo platit, že důležitější než následovat autora je následovat dané téma a jeho „analytické potřeby“.*“⁴ Záměrem je vysvětlit, co bylo hnacím motorem Slánského strategie, již uplatnil při důležitých momentech svého života, objasnit, proč volil takový postup a o jaké hodnotové vzorce se při tom opíral.

V koncepci Pierra Bourdieua jsou klíčové termíny *habitus*, *sociální pole* a *kapitál*. Pojem *habitus* lze chápat jako soubor dispozic historických aktérů, který je vede k určitým strategiím, myšlení a jednání a je výsledkem působení objektivních struktur, jimž je příslušný aktér dlouhodobě vystaven. Jinak řečeno, způsob vnímání a myšlení aktérů se přizpůsobuje *sociálnímu poli* – sociální pozici (např. členství ve straně), kterou zaujímají.⁵ *Habitus* tedy řídí chování a rozhodování aktéra, ovlivňuje jeho nastavení, postoje či přístupy ke každodenní realitě.⁶ Dalším pojmem je zmíněné *sociální pole* (dále též „*pole*“). Tato *pole* se skládají z vlastních pravidel hry, možností profitu, specifických zájmů apod.,⁷ a aktéři, kteří do tohoto *pole* vstoupí, jsou jím ovlivňováni a *pole* na ně působí silou své struktury.⁸ Aby aktér mohl v rámci určitého *pole* působit, musí nejprve proniknout do logiky a dynamiky jeho fungování, zorientovat se v jeho struktuře i systému různých pozic a dispozic dalších aktérů.⁹

V rámci *pole* pak jednotliví aktéři disponují určitými zdroji. Tím se dostáváme k pojmu *kapitál*. Pro potřeby této práce je důležitý zejména *symbolický kapitál*, respektive s tímto druhem *kapitálu* budeme primárně

roč. 4, č. 1, s. 3–5. [online, cit. dne 7. března 2020.] Dostupný z <http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/ksinan.pdf> a Týž: Ako napísať historickú biografiu? Prípád Štefánik. In Ferencuhová, B.: *Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad*, Bratislava 2012, s. 121–133.

⁴ Viz Vávra, M.: Možnosti a meze využití konceptu právního pole Pierra Bourdieua. In Tižik, M. (ed.): *Pierre Bourdieu ako inšpirácia pre sociologický výskum*, Bratislava 2013, s. 195.

⁵ Růžička, M. – Vašát, P.: Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *Antropoweb-zin*, č. 2, rok 2011, s. 131. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>.

⁶ Řihánková, M.: *Povolání novinářka: analýza atributů profesního étosu*, Brno 2017, diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, vedoucí práce Jaromír Volek, s. 20. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/.

⁷ Pullmann, M.: Habitus a třídy... In Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (ed.): *Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích*, s. 4. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefes.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf.

⁸ Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus*. *Antropoweb-zin*, č. 2, rok 2011, s. 130. [online] [cit. dne 16. října 2017] Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>.

⁹ Řihánková, M.: *Povolání novinářka...*, Brno 2017, s. 18–19. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/.

v celém textu pracovat.¹⁰ Dá se říci, že *symbolický kapitál* určuje pozici aktéra v *sociálním poli*, aktér jeho prostřednictvím získává uznání, status a prestiž.¹¹ Zisk tohoto společenského uznání je ve svých důsledcích totožný se ziskem moci v daném *poli*.¹²

Pro shrnutí Bourdieuovy teorie jednání je nutné zdůraznit, že samotný *habitus* ani *sociální pole* nemají schopnost determinovat celkové sociální jednání aktéra. Jednání aktéra vychází ze symbiózy *habitu*, *kapitálu* a působení *sociálního pole*.¹³

Stěžejní část práce je založena na analýze Slánského projevů a textů, respektive z jejich rozboru vysvětlíme, jakým *kapitálem* a *habitem* disponoval a jak je v daném *poli* využíval a jak ovlivňovaly jeho jednání. Z tohoto důvodu se v textu často objevují přímé citace, které mají názorně představit Slánského myšlenkový svět. Záměrem je zjistit, zda lze v počínání Slánského, od počátku jeho politické dráhy ve dvacátých letech do konce jeho aktivního působení, v jeho strategiích prosazení i sebezprezentaci vysledovat kontinuitu a integritu.

V rámci nastínění metodologie je nezbytné objasnit význam některých termínů, jež jsou použity v textu. Jedná se zejména o označení „reformista“, „šmeralismus“, „jílkovci“ apod., která měla v době svého vzniku mnohdy hanlivé konotace, a v obdobném duchu s nimi pracovala též komunistická historiografie. V této práci jsou zmíněné termíny použity bez negativního významu, pouze jako technický prostředek, jak odlišit názorové či jiné platformy. Proto jsou tyto názvy psány v uvozovkách.

Text byl v poznámkovém aparátu doplněn základními biografickými údaji osobností, se kterými se Slánský setkal během své kariéry, popř. které hrály

¹⁰ Obecně se v případě dalších druhů kapitálu může jednat o *ekonomický kapitál*, vyjádřený množstvím peněz a majetku, *kulturní kapitál* je individuální kultura jedince, která vychází z toho, jakým typem socializace a školení aktér prošel, dále *sociální kapitál*, který závisí na členství ve skupině, která svému členovi přiděluje a zvyšuje/snižuje uznání a prestiž. Petrušek, M.: Pierre Bourdieu od Kablyů k „velké sociologické teorii“. Doslov In Bourdieu, P.: *Nadvláda mužů*, Praha 2000, s. 127–128; Pullmann, M.: Přeměny třídních pozic v moderní společnosti: kulturní sociologie Pierra Bourdieua“ In Šubrt, J. (ed.): *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*, Plzeň 2007, s. 502; Sám Bourdieu k těmto pojmům: The forms of capital. In Richardson, J.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, CT: Greenwood, 1986, s. 241–258.

¹¹ Pullmann, M.: Habitus a třídy... In Horská, P. – Nodl, M. – Kostlán, A. (ed.): *Francouzská inspirace pro společenskou vědu v českých zemích*, s. 5. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupný z http://www.cefes.cz/IMG/pdf/pullmann_2003_bourdieu_nemecke_socialni_vedy.pdf.

¹² Růžička, M. – Vašát, P.: *Základní koncepty Pierra Bourdieua: pole – kapitál – habitus*. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Antropowebzin, č. 2, rok 2011, s. 130. Dostupný z <http://www.antropoweb.cz/cs/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>.

¹³ Řihánková, M.: *Povolání novinářka...*, Brno 2017, s. 20. [online] [cit. dne 16. října 2017]. Dostupné z http://is.muni.cz/th/406751/fss_m/.

roli v konkrétní události. Tyto biografické údaje nejsou bezúčelné, mnohdy pomohou upřesnit Slánského okolí, jeho *sociální a kulturní kapitál*. Biografické údaje nebyly doplněny u všeobecně známých osob, například u Klementa Gottwalda a dalších, nebo u osob, jejichž osudy se prolínají značnou částí textu, například u Jana Švermy.¹⁴ Z dobových pramenů je citováno bez úprav, včetně případných chyb, archaismů a překlepů.

ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Mapování Slánského politických aktivit a s tím spojené zkoumání jeho postojů a názorů vychází primárně z archivních materiálů. Pro meziválečnou éru jsou důležité především fondy Národního archivu *Ministerstvo vnitra I. presidium, Policejní ředitelství Praha II. – presidium a Ústřední výbor KSČ 1921–1945*, pro jeho ostravské působení to jsou fondy Zemského archivu v Opavě, především fond *Policejní ředitelství Moravská Ostrava, presidiální spisy 1919–1939*, ve kterém se nacházejí bohaté materiály k činnosti KSČ na Ostravsku. Dílčí poznatky ke Slánskému lze dále nalézt ve fondech *Policejní ředitelství v Moravské Ostravě. Relace ze schůzí 1912–1914*, dále *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní tiskové spisy 1920–1939* a také *Krajský soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1920–1938*. Dále lze odkázat na Archiv města Ostravy, a to konkrétně na fond *Okresní soud v Moravské Ostravě, trestní spisy 1924–1948*.¹⁵ Pro meziválečnou éru se lze opřít pouze o dílčí literaturu.¹⁶

Pro období druhé světové války jsou stěžejní fond *Klementa Gottwalda*, který je v Národním archivu a ve kterém je uložena korespondence členů moskevského vedení, fondy Vojenského historického archivu, zejména tzv. *Sbírka*

¹⁴ Bohužel se však ne ke všem osobám uvedeným v textu podařilo dohledat patřičné údaje.

¹⁵ Tímto bych chtěl poděkovat panu Mgr. Ondřeji Kolářovi, Ph.D., kurátorovi Slezského zemského muzea, panu Mgr. Jozefu Šerkovi, vedoucímu oddělení služeb Archivu města Ostravy, a Mgr. Haně Míketové za zprostředkování těchto archivních materiálů.

¹⁶ K dějinám strany v meziválečném období výběrově např. Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002; Wheaton, B.: *Radical Socialism in Czechoslovakia: Bohumír Šmeral, the Czech Road to Socialism and the Origins of the Czechoslovak Communist Party (1917–1921)*, New York 1986; Zinner, P.: *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia, 1918–48*, New York 1963; Hájek, M.: *Jednotná fronta: k politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*, Praha 1969; pro třicátá léta to jsou primárně studie historiků Zdeňka Hradiláka, Jana Nováka či Ladislava Niklíčka, výběrově Hradilák, Z.: *Třídní boje československého proletariátu v roce 1933 a taktika KSČ*. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. IV, č. 3, 1964; Novák, J.: *O létech třicátých*. In *Revue dějin socialismu*, roč. IX, č. V, 1969; Niklíček, L.: *Za lidovou frontu proti fašismu. I, Krajská organizace KSČ v letech zrodu nové strategicko-taktické orientace 1933–1936*, Praha 1965.

Vzpomínek, v níž lze nalézt informace k meziválečnému období, a dále fond *František Nečásek*, fond *I. čs. armádní sbor v SSSR* a fond *2. čs. Samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Nezpracovaný fond *Gustava Bareše* je uložen v Archivu Národního muzea.

Pro výzkum poválečné éry je klíčovým zdrojem v Národním archivu uložený osobní fond *Rudolfa Slánského* skládající se především z jeho článků a projevů. Na základě analýzy těchto dokumentů lze získat přehled nejen o postojích a názorech Slánského, ale stejně tak o celkovém fungování KSČ. K organizaci strany pak poskytuje zajímavé informace fond Slánského úřadu, tedy fond *Generální sekretariát 1945–1951*, nebo jiných stranických orgánů, kde Slánský působil, jako například fond *Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947–1954*, *Sekretariát 1945–1951*, dále fond *Zasedání ÚV KSČ 1945–1962* a *Předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954*, či též fond *Organizačního oddělení Marie Švermové*. Nelze opomenout též fondy Archivu bezpečnostních složek, primárně fond *Velitelství StB*, fond *Ústředna Státní bezpečnosti*, fond *Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha* (nezpracováno).

V případě rozboru Slánského aktivit v době před komunistickým převratem v únoru roku 1948 a v jeho průběhu, jeho podílu na následných represích, a zejména v rozboru jeho procesu se lze opřít o existující literaturu, především o díla historika Karla Kaplana.¹⁷ Je to dáno několika faktory. Karla Kaplana je nezbytné považovat za vynikajícího a patrně bezkonkurenčního znalce archivních dokumentů k problematice poválečného Československa. O jeho rozsáhlém díle se dá v mnoha ohledech hovořit jako o průkopnickém počínu. Jeho knihy poskytují podstatný informační rámec k dané problematice, o který lze opřít výzkum. Některé aktivity Slánského, kterými se bude tato práce zabývat, byly již dostatečně zpracovány v různých Kaplanových dílech a případný archivní výzkum by pravděpodobně nepřišel s novými významnými poznatky.

¹⁷ Z rozsáhlého díla Karla Kaplana se jako nejdůležitější pro tuto práci jeví knihy pojednávající přímo o Rudolfovi Slánském. Tedy Kaplan, K.: *Gottwaldovi muži*, Praha 2004 a Týž: *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009. Pro rekonstrukci Slánského činnosti během let 1945–1948 je důležitá kniha Týž: *Pět kapitol o Únoru*, Brno 1997. Pro poznání konce generálního tajemníka je zásadní Týž: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992. Podstatných knih Karla Kaplana je celá řada, zde jsem se pouze soustředil na ty nejdůležitější pro tuto práci. Kompletní Kaplanovu bibliografii lze nalézt v sbornících Jechová, K., Jech, K.: *Chronologická bibliografie díla Karla Kaplana*. In Jech, K. (ed.): *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, s. 17–28; Břeňová, V.: *Chronologická bibliografie prací Karla Kaplana za období 1994–2003, s dodatky za rok 1993*. In Pernes, J. (ed.): *Po stopách nedávné historie: Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*, Brno 2003, s. 352–356; Štěpánová, E.: *Bibliografie Karla Kaplana*. In *Soudobé dějiny*, č. 3, 2018, s. 615–655.

S řadou jeho závěrů lze souhlasit, či je mírně korigovat. Avšak Kaplanovy texty je nutné taktéž vnímat v kontextu jeho životního příběhu. Karel Kaplan nebyl jen historikem, ale i dějinným aktérem a spolutvůrcem nejnovějších dějin. Patřil ke generaci mladých komunistů, kteří mentálně vyzráli po druhé světové válce a po únorovém převratu, a tak se dobrovolně a s entuziasmem přidali ke stalinismu, avšak byli posléze zklamáni jeho terorem. Proto sdíleli pocit spoluodpovědnosti, což je dovedlo k destalinizaci.¹⁸ K tomu Kaplan sám uvedl: „*Studium politických procesů mi dovolilo lépe poznat skutečnou podstatu systému. Čím více jsem objevoval fakta vztahující se k politickým procesům, tím více se moje svědomí bouřilo. Pochopil jsem, jak velice může pravda škodit. Každý nový důkaz o utrpení nespravedlivě odsouzených lidí mi působil bolest. Každá krutost [...] byla otočením nožem v ráně a řezem do živé rány mých bývalých iluzí. Jak to všechno bylo možné? Z čeho to pramenilo? Nenacházel jsem uspokojující odpovědi, jediné, že to byl opak socialismu a že na vedení strany ležela těžká zodpovědnost.*“¹⁹

Pokud bychom se na jeho životní osudy podívali blíže, Karel Kaplan svoji cestu k profesi historika započal jako regionální funkcionář KSČ. Znakem historiografie padesátých let byla legitimizace nového politického zřízení, tedy výsledkem byla produkce řady propagandistických prací zaměřených na dějiny předcházejícího období. To postihlo i texty Karla Kaplana.

V šedesátých letech odchází Kaplan do centrálního stranického aparátu v Praze. Dochází k přerodu z funkcionáře pracujícího na poli stranické propagandy a ideologie v historika reformního proudu dějepisce. Kaplanovy texty, stejně jako knihy jiných historiků, pomáhají jako historiografická opora postupného obrodného procesu, ve smyslu hledání kořenů vlastní československé cesty k socialismu, jako alternativy k sovětskému stalinismu. Od poloviny šedesátých let se celkově podílel na pokusu o reformu komunistického systému. Následně pracoval v rehabilitačních komisích, kde se plně seznámil s rozsahem politické represe. To mělo za následek důkladné přehodnocení jeho osobních postojů vůči způsobu, jakým byl v Československu budován socialismus. Jeho vědeckou kariéru však zasáhla srpnová invaze a nástup normalizace. V roce 1970 byl vyloučen z KSČ a v roce 1976 se vystěhoval do Spolkové republiky Německo.

V souvislosti s krachem projektu reformního komunismu si Kaplan v následujících desetiletích dal za cíl podrobně podat svědectví, na základě archivních

¹⁸ Blaive, M.: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 2001, s. 167.

¹⁹ Kaplan, K.: *Dans les archives du Comité Central*, Albin Michel, Paříž 1978, s. 94–95, cit. dle Blaive, M.: *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*, Praha 2001, s. 166–167.

materiálů, o procesech a událostech, jež byly před veřejností dlouho skryty. Po návratu do Československa dál rozvíjel tento svůj přístup, tedy lpění na přísném faktografickém popisu, „jak to skutečně bylo“, avšak bez výrazné interpretace. Pravda o minulosti se tak hledá přímo v dokumentech, které mají hovořit samy za sebe.²⁰

Dále je nutno uvést, že nebyl proveden vlastní přímý výzkum v ruských archivech. V tomto případě vycházím zejména z podkladů od PhDr. Emila Voráčka, DrSc., pro jím připravovanou edici dokumentů.²¹ Tímto bych mu chtěl jmenovitě poděkovat za poskytnutí unikátních materiálů. Další poděkování náleží pracovním Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR, a to konkrétně paní PhDr. Lence Linhartové a paní Mgr. Iloně Dostálové. Na základě jejich součinnosti se podařilo získat²² celkem jedenáct osobních složek členů Komunistické strany Československa, jež jsou uloženy v Ruském státním archivu sociálních a politických dějin, dále RGASPI.²³ Zde je na místě taktéž ocenit ochotu a práci pracovníků RGASPI na zpřístupnění a vyhotovení skenů těchto materiálů. Dále byl učiněn obdobný, avšak neúspěšný pokus získat osobní složky, jež se nacházejí v Ruském státním archivu soudobých dějin.²⁴ Také je nezbytné poděkovat paní Mgr. Naděždě Kruglové, která mi pomáhala s komunikací s ruskými archivy. Za dalších deset osobních složek z RGASPI vděčím kolegům z Ústavu pro studium totalitních režimů Mgr. Adamu Hradilkovi a Mgr. Janu Dvořákovi, Ph.D. a jejich projektu *Dokumentace politických represí v Sovětském svazu*.

Na závěr je důležité zmínit významný pramen. Jedná se o pozůstalost paní Josefy Slánské, manželky Rudolfa Slánského, která je v držení rodiny.

²⁰ Viz Sommer, V.: Kronikář komunistického Československa. Karel Kaplan a studium soudobých dějin. In *Soudobé dějiny*, č. 2, 2008, s. 341–356; Tůma, O.: Karel Kaplan – 90 let. In *Soudobé dějiny*, č. 3, 2018, s. 612–614.

²¹ Viz Voráček, E.: KSC a Kominterna 1929–1943: edice dokumentů. In *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století = češko-rossijskije otnošenija v 19–20 vekach*, Praha 2011, s. 253–268.

²² Konkrétně se jednalo o žádosti č. j. MV-11892–14/AS-2018 ze dne 18. června 2018, č. j. MV-11892–19/AS-2018 ze dne 26. června 2019 a č. j. MV-11892–20/AS-2018 ze dne 22. listopadu 2019.

²³ Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskoj istorii – RGASPI, f. Kominterna (495), opis (op., zhruba odpovídající naší archivní jednotce), Personální spisy čs. politických funkcionářů (272); Soupis těchto osobních složek lze nalézt v *Dokumenty sovětskoj epochi* [online] [cit. dne 22. března 2020]. Dostupné z <http://sovdoc.rusarchives.ru/sections/organizations/cards/95475/childs>.

²⁴ Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv noveishei istorii (RGANI). Zde se jednalo o žádost č. j. MV-11892–21/AS-2018 ze dne 30. ledna 2020. Záměrem byla snaha získat především osobní spis Klementa Gottwalda, jeho manželky a dalších tří představitelů KSC, které byly dle sdělení RGASPI přesunuty do tohoto archivu. Složky (s výjimkou fotografií) nebyly zpřístupněny, neboť se nepodařilo získat nezbytný souhlas rodinných příslušníků, dále na základě nesplnění podmínky 75leté lhůty od smrti daného člověka a také skutečnosti, že dle sdělení ruského archivu se jedná o utajované materiály.

Tímto bych chtěl poděkovat paní Martě Slánské a jejímu synovi, panu Davidu Černíkovi, za ochotu tyto dokumenty zapůjčit, stejně tak PhDr. Jiřímu Křesťanovi, CSc. za zprostředkování kontaktu s paní Martou Slánskou a dále panu Bc. Tomáši Vlčkovi, Mgr. Vítu Strobachovi, Ph.D. a Mgr. Bohumilu Melicharovi za snahu kontaktovat paní Slánskou ohledně těchto dokumentů.

Slánského rodná obec Nezvěstice na dobovém pohledu

Rudolf Slánský (druhý zprava) s otcem, bratry a dalšími dětmi

KAPITOLA PRVNÍ

Raná léta

Rudolf Slánský se narodil, podle svých vlastních slov, do rodiny vesnického obchodníka, a to 31. července roku 1901 v obci Nezvěstice¹ na Plzeňsku.² Do Nezvěstic rodina Slánských, respektive jeho děd Bernard, přišli v druhé polovině devatenáctého století. Bernard Slánský si v této obci otevřel obchod, který po něm posléze převzal Slánského otec Šimon.³ Jednalo se česky mluvící rodinu, která toto příjmení používala již od 17. století.⁴

Řada policejních zpráv uvádí jako jeho matku Jindřišku Slánskou,⁵ která je jako jeho matka zmiňována též na fotografické příloze v anglickém překladu knihy Slánského manželky Josefy.⁶ Dle matričního záznamu o narození Rudolfa Slánského byla však jeho matkou Hermína Slánská,⁷ která zemřela v roce 1904, o rok později se Slánského otec oženil se zmíněnou Jindřiškou,⁸ jež byla sestřenicí jeho první ženy.⁹ Vzhledem ke skutečnosti, že Jindřiška Rudolfa Slánského vychovávala od jeho čtyř let, lze soudit, že ji vnímal jako svou skutečnou matku. Slánský měl tři bratry, staršího Josefa, mladšího Richarda, kteří působili v komunistickém hnutí, a dále nejmladšího nevlastního bratra Zdeňka, jenž byl synem Jindřišky Slánské. Důležitým členem rodiny byl také Slánského strýc, psychiatr Vítězslav (Siegfried) Slánský.¹⁰

¹ K samotné obci Šilhánková, S.: *Historie Nezvěstic*, Plzeň, 2013, diplomová práce, Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická, s. 87, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

² Národní archiv (NA), Archiv Ústředního výboru KSČ (A ÚV KSČ), fond (f.) Rudolf Slánský (100/50), svazek (sv.) 1, archivní jednotka (a. j.) 1, folio (fol.) 15.

³ Archivní pozůstalost Josefy Slánské (v soukromém vlastnictví Marty Slánské), karton (kart.) 26, sbírka (sb.) 1/3.

⁴ Zde vycházím z rozhovorů s rodinou.

⁵ Například Slánského prvorepublikový policejní spis. NA, Komise pro prošetření politických procesů 1949–54, inventář I. (Komise I.), sv. 47, a. j. 804, fol. 2, 4.

⁶ Slánská, J.: *Report on my husband*, New York 1969.

⁷ NA, f. Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (HBMa), Spálené Poříčí [online] [cit. dne 10. března 2018]. Dostupný z <http://www.badatelna.eu/fond/1073/reprodukce/?zaznamId=2526&reproId=160362>.

⁸ NA, f. HBMa, Spálené Poříčí [online] [cit. dne 10. března 2018]. Dostupný z <http://www.badatelna.eu/fond/1073/reprodukce/?zaznamId=2528&reproId=167030>.

⁹ Archivní pozůstalost Josefy Slánské, kart. 3, inventární číslo (inv. č.) 16.

¹⁰ Kronika obce Nezvěstice 1925–1944, s. 213 [online] [cit. dne 23. května 2018]. Dostupné z http://www.portafontium.eu/iipimage/30560378/soap-pj_00655_obec-nezvestice-1925-1944_2130.

Slánského manželka Josefa ve svých vzpomínkách k jeho rodině uvedla: „*Ortodoxní Šimonova rodina žila klidným, vyrovnaným životem. Jindřiška, ‚Jety‘, jak ji oslovoval Šimon, obětavě pečovala o čtyři chlapce, a přitom pomáhala po celý den i v krámě. Neměla ani chvilku ‚pro sebe‘ a vlastně ji ani nenapadlo, že by mohla odpočívat. Ortodoxnost židovského vyznání dodržovala mnohem přísněji než její manžel, který ovládal hebrejštinu. Měl rád i jídla, která nebyla ‚košer‘ už proto, že trpěl silnou cukrovkou. Své náboženské přesvědčení synům nikterak nevnucovali. Vychovávali je k samostatnosti a svobodnému myšlení. Tělesně je nikdy netrestali, ale poslušnost vyžadovali. I k práci je vychovávali. Na vesnici bylo pro chlapce práce dost.*“¹¹ Mladý Slánský tedy taktéž pomáhal rodičům v jejich obchodě, kdy vážil a připravoval zboží.¹²

Při mapování Slánského vzdělání můžeme vycházet jen z dílčích informací. Rudolf navštěvoval nezvěstickou základní školu,¹³ posléze v Plzni studoval čtyři roky gymnázium.¹⁴ Jednalo se o nejstarší střední školu v Plzni,¹⁵ kterou navštěvovali též dva jeho bratři Josef a Richard.¹⁶ Studium Slánského a jeho bratrů bylo finančně náročné, a tak je musel spolufinancovat strýc Vítězslav.¹⁷

Slánského spolužák Josef Vondráček z plzeňského gymnázia k němu poznamenal: „*Slánský sám byl povahy uzavřené, nevhledný, zrzavý [...] pihovatý, s nikým se ve třídě nestýkal a žil v úplné izolaci od ostatních spolužáků. [...] Vím, že Slánský ve svém studentském období velmi trpěl tou okolností, že byl svými spolužáky a celým svým okolím přezírán a neuznáván. To ho vedlo k intenzivnímu přemítání tohoto faktu a vedlo ho k hledání cest, jak se prosadit. Vím, že se jednu krátkou dobu v r. 1918 na př. zajímal o hypnetismus ve snaze najít prostředky, jak vnutit svoji vůli ostatním.*“¹⁸ Jde však o výpověď v rámci výslechu z padesátých let.

Dle dochovaných záznamů nelze Slánského označit za dobrého studenta, v prvním ročníku měl nedostatečnou z českého jazyka,¹⁹ avšak tehdejší školský systém umožňoval žákům nižších tříd v případě nedostatečné z jazyka či

¹¹ Archivní pozůstalost Josefy Slánské, kart. 3, inv. č. 16.

¹² Tamtéž, kart. 26, sb. 1/3.

¹³ K samotné základní škole Šilhánková, S.: *Historie Základní školy Nezvěstice*, Plzeň, 2010, bakalářská práce, Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická, s. 60, vedoucí práce Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

¹⁴ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

¹⁵ Bělohávek M.: *Státní gymnasium v Plzni, 1877–1950*. Inventář, 1962, s. 1.

¹⁶ *Výroční zpráva c.k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1910–1911 a 1915/16*, Plzeň 1911 a 1916, s. 69 a s. 58.

¹⁷ RGASPI, f. 495, op. 272, dělo (d., dokument) personální spis Rudolfa Slánského (51), fol. 170.

¹⁸ Archiv Bezpečnostních složek (ABS), f. Ministerstvo národní bezpečnosti, Praha (MNB), arch. č. MNB-I, kart. 6, Z-vyš.1480–84, fol. 15, (jedná se nezpracovaný fond).

¹⁹ Archiv města Plzně (AMP), f. Státní gymnasium v Plzni, č. rkp. 11240, signatura (sign.) 15d45.

Slánský (zcela vpravo) s nevlastní matkou a bratry

matematiky postup do dalšího ročníku.²⁰ Třetí ročník však byl nucen opakovat a posléze ve čtvrtém ročníku „žák se svolením otcovým dne 28. června 1916 vystoupil z ústavu“.²¹ Slánského studijní neúspěch podle všeho nebyl v té době ničím neobvyklým, žáků opakujících ročník bylo mnohdy v každém ročníku několik. Věřilo se, že to je dobrý způsob, jak si důkladněji osvojit učivo, a školská rada mnohdy vyzývala učitele, aby s tímto „dobrodiním“ nešetřili. Řada studentů školu opustila, nebo přešla na jiný ústav,²² což byl případ Rudolfa Slánského, ale i jeho bratrů Josefa²³ a Richarda.²⁴ Vzhledem k tomu, že všichni nastoupili na obchodní školu, mohla za jejich odchodem z gymnázia být spíše vůle otce-obchodníka, který mohl chtít, aby se jeho synové naučili raději obchodnímu řemeslu, než samotné studijní výsledky.

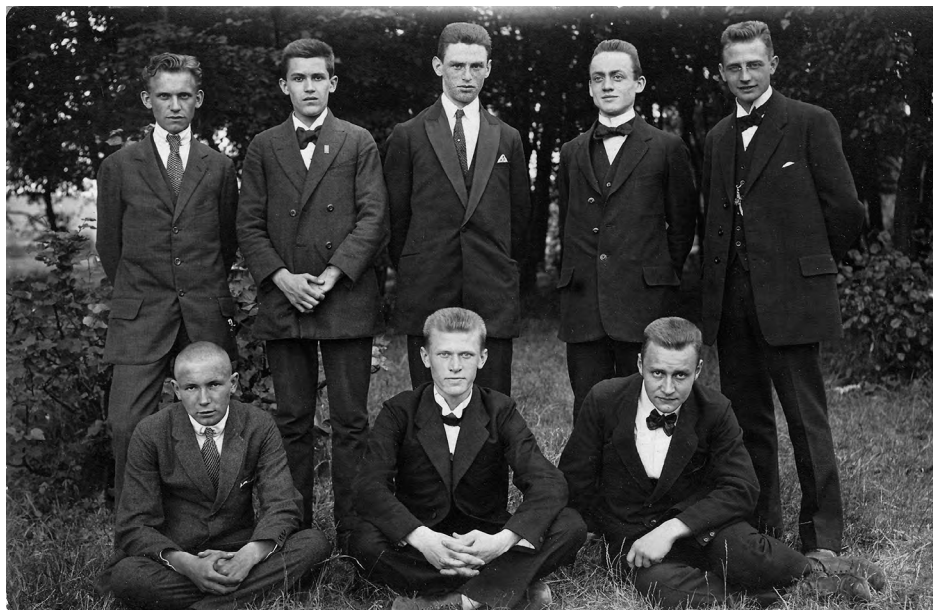
²⁰ Kádner, O.: *Vývoj a dnešní soustava školství*, 1. díl, Praha 1929, s. 323.

²¹ AMP, f. Státní gymnasium v Plzni, č. rkp. 11242–11244, sign. 15d46–15d48.

²² Řezníčková, K.: *Študenti a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007, s. 45.

²³ Respektive jeho jméno se přestává objevovat ve výroční zprávě plzeňského gymnázia a objevuje se mezi studenty Obchodní akademie. Viz *Výroční zpráva c.k. českého státního vyššího gymnasia v Plzni za školní rok 1914/15*, Plzeň 1915 a *Roční zpráva obchodní akademie města Plzně za školní rok 1914/15 a 1915/16*, Plzeň 1916, s. 26.

²⁴ *Heslo Richard Slánský; kdo byl kdo* [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_richard.html.

Slánský na maturitní fotografii, v druhé řadě uprostřed

Z gymnázia přestoupil Slánský na Obchodní akademii v Plzni.²⁵ V době, kdy začal na ústavu studovat, neumožňovala Obchodní akademie zakončit vzdělání maturitní zkouškou, to se změnilo až po vzniku Československa. Maturita se skládala z písemné zkoušky z českého jazyka a dvou cizích jazyků, z matematiky a obchodních nauk. Ústní část tvořily zkoušky z českého jazyka, z cizích jazyků, z dějepisu, zeměpisu, obchodních nauk a nauky o zboží.²⁶ Slánský maturitu úspěšně složil v červnu 1920.²⁷

Většinu svého studia Slánský absolvoval v době první světové války,²⁸ kdy jak budovu plzeňského gymnázia,²⁹ tak budovu Obchodní akademie zabralo pro ubytování vojsko. V budově Obchodní akademie mohla výuka probíhat i nadále, ale prostory byly poskytnuty také gymnáziu, učilo se tedy polodenně, výuka Obchodní akademie probíhala dopoledne, výuka gymnázia odpoledne.³⁰ To znamená, že Slánský po přestupu z gymnázia

²⁵ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

²⁶ Škába, K. (ed.): *Padesát let Obchodní akademie v Plzni (1886–1936), Sborník prací*, Plzeň 1936, s. 59–60.

²⁷ AMP, f. Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň, č. rkp. 14475, sign., 4b 161.

²⁸ Ke školství za války viz Lenderová, M. – Halířová, M. – Jiránek, T.: *Vše pro dítě: válečné dětství 1914–1918*, Praha 2015, kapitola „Válka a škola“, s. 67–97.

²⁹ Bělohlávek M.: *Státní gymnasium v Plzni, 1877–1950. Inventář*, 1962, s. 1.

³⁰ Škába, K. (ed.): *Padesát let Obchodní akademie v Plzni (1886–1936), Sborník prací*, Plzeň 1936, s. 46.

Obchodní akademie v Plzni na dobovém pohledu

na Obchodní akademii zůstal na stejném místě. V Plzni Slánský působil ve studentském spolku Radbuza, kde se podle všeho také seznámil s Juliem Fučíkem.³¹ V této době poprvé zasáhl i do dělnického hnutí, když se 1. května 1918 účastnil demonstrace zaměstnanců Škodových závodů,³² za což dostal na Obchodní akademii důtku.³³ Sám to později označil za malý trest, „*neboť většina profesorů byla protirakouského smýšlení.*“³⁴

V roce 1919 vstoupil spolu se svým bratrem Josefem do Sokola. K tomuto později uvedl: „*Můj starší bratr, který studoval ve Vídni a byl více politicky uvědomělý, navázal v naší rodné obci kontakty s funkcionáři sociálně demokratické organizace a pronesl pro místní dělnicko-sportovní organizaci několik přednášek. Tato organizace a Sokol stály politicky proti sobě. Jednoho dne dostal můj bratr přípis od Sokola, že je vyloučen kvůli svým přednáškám*

³¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 2, fol. 3; Julius Fučík (23. února 1903 – 8. září 1943), po skončení studia na gymnáziu v Plzni nastoupil na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1921 vstupuje do KSČ, posléze pracuje jako redaktor řady komunistických periodik. V letech 1934–1936 byl dopisovatelem *Rudého práva* v Moskvě, po návratu ze Sovětského svazu byl zástupcem šéfredaktora *Rudého práva*. Po okupaci byl příslušníkem odboje, členem II. ilegálního vedení KSČ, v dubnu 1942 zatčen gestapem a v srpnu 1943 popraven. Helešic, F.: *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek, F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 219.

³² NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15.

³³ AMP, f. Obchodní akademie a Obchodní škola Plzeň, č. rkp. 14485, sign., 11a 152.

³⁴ RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51, fol. 171.

v dělnické organizaci. Po vyloučení mého bratra jsem také přestal do Sokola docházet a být jeho členem.“³⁵

Po maturitě pokračoval Rudolf Slánský ve studiu na Vysoké škole obchodní. Založením této školy v roce 1919 byla završena snaha o vysokoškolskou obchodní vzdělávací instituci v českém jazyce. Na Vysoké škole obchodní navštěvoval Slánský hodiny jednoho z jejích nejvýznamnějších představitelů, národohospodáře Josefa Macka,³⁶ ale z neznámých důvodů požádal o částečné uvolnění z jeho výuky.³⁷ Školu navštěvovali i Slánského bratři Josef³⁸ a Richard³⁹ a mezi jeho spolužáky patřil i Josef Guttman,⁴⁰ budoucí významný představitel KSČ.

Vysokou školu Slánský nedokončil, podle svých slov dal přednost dráze „profesionálního revolucionáře“.⁴¹ Nakolik je toto tvrzení pravdivé, zůstává v rovině spekulací. Studium bylo tříleté a zápis probíhal každý semestr, dle zápisových knih se Slánský zapsal do 6. letního semestru,⁴² prakticky na konci studia. Je tedy otázkou, zda za odchodem stálo skutečně jen „revoluční poslání“, s vysokoškolským vzděláním mohl dělnickému hnutí posloužit lépe.⁴³ V zápisech z profesorského sboru ani v jiných materiálech se nepodařilo dohledat žádný údaj o ukončení jeho studia. Teoreticky mohla být jedním z motivů i samotná „prestiž“ školy, neboť tříleté studium nebylo považováno za rovnocenné ve srovnání s ostatními vysokými školami.⁴⁴

³⁵ Tamtéž, fol. 171–172.

³⁶ Josef Macek (13. září 1887 – 19. února 1972) byl český národohospodář a sociálnědemokratický politik, teoretik družstevního socialismu. Od roku 1921 byl profesorem na VŠO, v letech 1924–1939 poslancem za soc. dem. V roce 1949 emigroval do USA, byl aktivní v exilových organizacích. Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 1. díl, A–M, Praha 1998, s. 417.

³⁷ Archiv Českého vysokého učení technického v Praze (A ČVUT), f. Vysoká škola obchodní ČVUT (VŠO–ČVUT), kart. 6, inv. č. II/9, zápis ze zasedání profesorského sboru 22. listopadu 1921.

³⁸ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, inv. č. 60, č. knihy 12–60 (nacionále S–Ž).

³⁹ *Heslo Richard Slánský, kdo byl kdo* [online] [cit. dne 29. března 2018]. Dostupné z https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/slansky_richard.html.

⁴⁰ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní semestr 1921–1922; Josef Guttman (23. května 1902 – 9. května 1956) působil v Marxistickém sdružení mladých akademiků, Komsomolu a Kostuffe. Od roku 1925 byl zaměstnancem ústředí KSČ, pracoval v redakci brněnské *Rovnosti*, poté v *Rudém právu*. Publikoval v *Komunistické revue*, od roku 1928 byl členem vedoucích stranických orgánů. Byl pokládán za „ideologického vůdce“ strany, od konce roku 1930 do listopadu 1931 byl zástupcem KSČ v Kominterně. V roce 1933 ostře vystoupil proti politice Kominterny, následkem čehož byl ze strany vyloučen. V říjnu 1938 emigroval do USA, kde již zůstal. Helešic, F.: *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 220–221.

⁴¹ NA, A ÚV KSČ, f. 100/50, sv. I, a. j. 1, fol. 15.

⁴² A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní a letní semestr 1923–24.

⁴³ Avšak jeho spolužák a stranický kolega Josef Guttman ve svém životopise taktéž uvedl, že on sám byl nucen opustit studium na základě stranické instrukce. RGASPI, f. 495, op. 272, d. personální spis Josefa Guttmanna (498), fol. 11.

⁴⁴ Samohýl V. – Života J.: *Vysoká škola obchodní, 1919–1954*. Inventář, 1960, s. 3.

Škola však do jisté míry určila Slánského směřování – byť jej nelze označit za ekonomického experta strany, přesto se hospodářským tématům věnoval v řadě svých projevů a článků. Po ukončení studia si přivydělával překlady a částečně ho podporoval jeho starší bratr Josef.⁴⁵

Po načrtnutí průběhu Slánského studijních let se nabízí otázka, co vedlo syna obchodníka k levicovému hnutí a posléze ke vstupu do KSČ. Jednoznačná odpověď neexistuje a lze pouze uvést některé dílčí poznatky. Slánský splňuje charakteristiky generace narozené na přelomu 19. a 20. století, jak ji ve svých vzpomínkách popisuje Pavel Reiman.⁴⁶ „Většina z nás, kteří jsme se v té či oné formě podíleli na budování levého směru ve straně, vstoupila do dělnického hnutí teprve po skončení první světové války, v době vzestupu revoluční vlny vyvolané ruskou socialistickou revolucí [...] Léta našeho růstu, to nebyla normální léta, ale léta takových hlubokých revolučních otřesů a bojů v celém světě, jaké žádná z předcházejících generací neprožila [...] Nejhlubším zážitkem našeho mládí byla imperialistická světová válka a mohutný dojem z Říjnové socialistické revoluce [...] Neklid, konflikty, převraty, války a revoluční boje – to bylo ovzduší, v kterém jsme dýchali [...] Pokud lidé naší generace byli schopni myslet, museli všechny své nároky na život spojovat s revolučním bojem, se zásadní změnou všech lidských vztahů, se socialismem. Proto u té části mladé generace, která dovedla pochopit význam socialistické revoluce v Rusku, se zhroutily všechny tradiční představy o světě, v němž vyrostla a byla vychována. Vytvářel se příkře odmítavý poměr ke všemu, co souviselo s kapitalistickým systémem, o němž jsme byli přesvědčeni, že se již v brzké době zhroutí [...] V letech 1920–1923 se nám tato světová revoluce jevila jako něco bezprostředně blízkého, co je již na dosah ruky. Do roku 1923 bychom rozhodně odsoudili jako oportunistu každého, kdo by tvrdil, že bude zapotřebí ještě dvaceti let těžkých bojů, než zvítězí i u nás, za docela změněných okolností, dělnická třída.“⁴⁷

Podle informací z výslechu Slánského spolužáka se Slánský nejprve živě zabýval Masarykovými spisy, snažil se objasnit si svůj poměr ke společnosti, vyjasnit si – s ohledem na vlastní židovský původ – postavení

⁴⁵ RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51, fol. 210.

⁴⁶ Pavel (Paul) Reiman (12. října 1902 – 1. listopadu 1976) zahájil svoji politickou dráhu v Komunistické straně Německa, členem KSČ byl od roku 1923. Působil v mládežnických organizacích, byl členem vedení KSČ na Liberecku a šéfredaktorem *Vorwärts*. Ve třicátých letech pracoval střídavě v kominternovském aparátu a ve stranických funkcích v ČSR. Druhou světovou válku strávil v Londýně, po roce 1945 pracoval na sekretariátu ÚV. Od roku 1952 byl vědeckým pracovníkem, v letech 1962–1968 ředitelem Ústavu dějin KSČ. V roce 1970 byl vyloučen ze strany pro sympatie k reformnímu hnutí. Churaň, M. a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. 2. díl, N–Ž, Praha 1998, s. 101.

⁴⁷ Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 162–164.

židovského obyvatelstva v ní a celkově se zajímal o sociální otázky. Následně se Slánskému dostaly do rukou první brožury o ruské revoluci a marxistické texty.⁴⁸ Zde patrně sehrál roli jeho starší bratr Josef, který byl v kontaktu se sociálnědemokratickými funkcionáři a mohl dodávat mladšímu bratrovi marxistickou literaturu.⁴⁹ Slánský ve svém životopise k tomuto uvedl: „*socialistické myšlenky mě začaly přitahovat a přihlásil jsem se k socialistům, ale reformistického směru. První marxistické knihy a bolševické brožury se mi dostaly do rukou na konci roku 1919, když je přinesl můj bratr z Vídně, kde studoval a zažil první revoluční poválečné události. Tyto jej ovlivnily a začal sympatizovat s bolševiky. Pod jeho vlivem a pod vlivem literatury, kterou přinesl, jsem se začal orientovat doleva. Když zhruba na začátku roku 1920 začaly vycházet v Kladně noviny ‚Svoboda‘, první české noviny bolševické tendence, začal jsem společně s bratrem tyto noviny odebírat. Byli jsme jediní předplatitelé v naší obci, co nezůstalo utajeno a byli jsme okamžitě pranýřováni jako bolševici.*“⁵⁰

S marxistickou literaturou se zajisté blíže seznámil v plzeňské *Nové době*, která otiskovala jeho překlady ruských revolucionářů.⁵¹ Slánského příklon ke komunistickým idejím mohl mít spíše racionální než citový základ, vycházející z důkladného studia výše uvedených spisů.⁵² Jeho blízká spolupracovnice Jarmila Taussigová⁵³ později uvedla, že „*byl typ intelektuálního komunisty.*“⁵⁴

Pravděpodobně nejpodstatnější vliv ohledně levicových myšlenek měl na Slánského (ale i jeho bratry) legionář Josef Cajthaml,⁵⁵ který se po návratu

⁴⁸ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480–84, fol. 15.

⁴⁹ Kaplan, K.: *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Praha 2009, s. 208.

⁵⁰ RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51, fol. 172.

⁵¹ Rudolf Slánský. *Rudé právo* 12. května 1935. NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I. (MZA-VA I.) kart. 3922.

⁵² Srov. NA, f. Pillerova komise (nezpracováno), kart. 12, informace: Lesjuk, P.: *Rudolf Slánský*, s. 4.

⁵³ Jarmila Taussigová-Potůčková, rozená Janovská (11. června 1914 – 29. dubna 2011) vystudovala stavební fakultu. Členkou KSČ se stala roku 1932, za Protektorátu byla účastnicí odboje. V roce 1941 byla zatčena a byla do roku 1945 vězněna v koncentračních táborech. Po roce 1945 začala působit ve stranických funkcích, nejdůležitější byla Komise stranické kontroly. Měla blízké vztahy se Slánským, v souvislosti s „hledáním nepřítele ve vlastních řadách“ byla zatčena 24. listopadu 1951. Patřila k hrstce zatčených, kteří odmítli přiznat smyšlená obvinění. Byla odsouzena na 25 let odnětí svobody, propuštěna byla na amnestii v roce 1960, v roce 1970 odešla do penze. Později se věnovala literární činnosti (*Velikánky, Gordický uzel*). Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, Praha 2006, s. 105–132; *Literární noviny*, 16. června 2011, roč. 24, s. 20.

⁵⁴ Archiv a programové fondy České televize (APF ČT), Bartošek, K. – Hanzlíček, M.: *Rudolf Slánský*. Dokumentární film z roku 2002.

⁵⁵ Josef Cajthaml (10. března 1891 – 7. února 1954) byl kolportérem a později přispěvatelem dělnického periodika *Sborník mládeže*. Byl jedním ze zakládajících členů KSČ na Plzeňsku, účastnil se ruské revoluce v řadách Rudé armády, působil v plzeňské *Pravdě*. Za druhé světové války byl zatčen gestapem a vězněn v koncentračním táboře. Po válce byl předsedou městského výboru v Nezvěsticích a učitelem Roku stranického školení. Soukromý archiv Josefa Loudy (*Pravda*, 9. března 1951); *Josef Cajthaml*,

Josef Cajthaml
s rodinou

z Ruska usadil v Nezvěsticích.⁵⁶ Sám Josef Cajthaml k tomu uvedl: „*Po svém návratu ze Sov. svazu, v r. 1919 asi listopadu mě navštívili bratři SLÁNSKÝCH. Rudolf, Richard a Josef. Chtěli na mně, abych jim vyprávěl dojmy z ruské revoluce. Od té doby mě navštěvovali. Asi v r. 1921 po založení KSC přijel ke mně Rudolf s Richardem SLÁNSKÝM a říkali mi, že již též jsou komunisté.*“⁵⁷ I z řady dalších pramenů lze vydedukovat, že Josef Cajthaml byl pro Slánského jakýsi mentor či starší bratr a byli spolu v písemném i osobním kontaktu až do padesátých let.⁵⁸ Slánský svůj příklon k levici zakončil vstupem do sociálnědemokratické strany. „*Zhruba v půlce roku 1920 se u mě již vybudovalo pevné politické mínění a tíhnuj jsem k marxismu a bolševismu. Když jsem v září 1920 přijel do Prahy, šel jsem hned v prvních dnech do ‚Lidového domu‘, [...] a vyplnil jsem tam přihlášku do strany.*“⁵⁹ Zde se posléze přidal k tzv. marxistické levici (viz níže) a následně se stal zakládajícím členem KSC.⁶⁰

MyHeritage.com [online] [cit. dne 23. března 2018]. Dostupný z <http://trial.myheritagelibraryedition.com/research/record-1-301219731-3-503851/josef-cajthaml-in-myheritage-family-trees>.

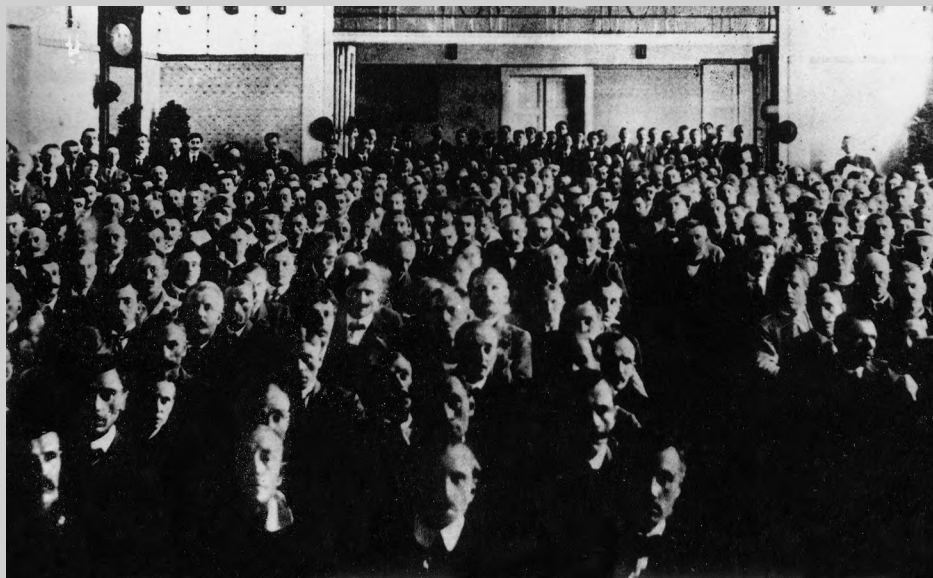
⁵⁶ Srov. NA, f. Bartošek Karel, námět a scénář k pořadu České televize *Čestní občané: Rudolf Slánský* (jedná se o nezpracovaný fond).

⁵⁷ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-1, kart. 6, Z-vyš.1480–84, fol. 41.

⁵⁸ Bohužel se nepodařilo (což je s odstupem doby logické) nalézt u potomků Josefa Cajthamla žádné relevantní prameny. Tímto děkuji panu Janu Loudovi, vnukovi Josefa Cajthamla, za snahu případné materiály nalézt a za poskytnutí dílčích dokumentů.

⁵⁹ RGASPI, f. 495, op. 272, d. 51, fol. 173.

⁶⁰ NA, A ÚV KSC, f. 100/50, sv. 1, a. j. 1, fol. 15–16.

Ustavující sjezd KSČ se konal ve dnech 14.–15. května 1921
v Obecním domě v Karlíně v Praze

KAPITOLA DRUHÁ

Stranické začátky

JSEM STRANÍK, TEDY JSEM

Hlavní *pole*, ve kterém se Slánský pohyboval, byla strana – KSČ. Jednalo se o subjekt, jehož cílem nebylo v rámci pluralitní soutěže dobýt moc ve státě, ale fundamentálně změnit společenský systém, jakmile k tomu dostane příležitost, čímž se komunisté nijak netajili.¹ V tomto směru je stěžejním pramenem Leninovo dílo *Stát a revoluce*,² kde se mluví o nutnosti násilné revoluce, diktatuře proletariátu a vzniku nové společnosti. Diktatura měla být nezbytná, neboť střední a vyšší třídy budou nevyhnutelně podporovat kontrarevoluci.³

V případě KSČ lze mluvit o seskupení, které se vyvinulo ve stranu profesionálních revolucionářů. Šlo o lidi určitého mentálního typu, obětavé, houževnaté, bezvýhradně oddané proměnlivé taktické linii strany a zároveň bezohledné,⁴ ale rovněž o lidi, které spojuje pocit, že se podílejí na velikém díle, poslání či boji za lepší budoucnost.⁵ K tomu sám Slánský později poznamenal: „*Bojujeme za velkou, svatou věc a nevzdáme se jí, třebaže cesta k vítězství je trnitá a vede přes oběti.*“⁶

Být ve straně de facto znamenalo mít novou sociální identitu, která překračovala hranice třídy a národnosti. Rozhodnutí vstoupit do strany mnohdy nemuselo mít racionální základ, ale mohlo vycházet ze sympatií, smyslu pro povinnost, někdy to byla součást módní vlny apod. Na druhé straně nelze předpokládat, že by se i „dogmatický“ stranický funkcionář identifikoval

¹ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ. In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 137 [online] [cit. dne 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R-kosn-k.pdf>.

² Lenin, V. I.: *Stát a revoluce*, Praha 2000, s. 131.

³ Service, R.: *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha 2009, s. 64.

⁴ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 140 [online] [cit. dne 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R-kosn-k.pdf>.

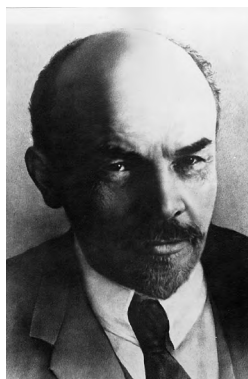
⁵ Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001, s. 89; Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven: Yale, 2013, s. 46, 47.

⁶ Nezníchte nás. *Svornost*, 30. července 1925, roč. III., č. 31, s. 1.

pouze se stranou a jejími idejemi. Komunisté byli rodiči, čtenáři románů ze světa vyšších tříd a mohli mít přátele mezi *opozicí*,⁷ respektive lidmi mimo stranu, se kterými se denně stýkali apod.

V tomto směru je nutné zmínit specifiku meziválečné KSČ oproti jiným prvorepublikovým stranám. Pro tehdejší stranický systém bylo typické, že jednotlivé národnosti měly své vlastní strany, tedy například existovala jak česká, tak německá sociálnědemokratická strana. Komunistická strana však pojala všechny národnosti. Zde se vycházelo z podmínek Kominterny – jeden stát, jedna strana.⁸ Zejména zástupci německé menšiny měli významné zastoupení ve vedení strany, například zmíněný Pavel (Paul) Reiman.⁹ U dějin KSČ je tak nutné vnímat i její německou složku.

Členství ve straně také vedlo k tomu, že si straníci (mnohdy nevědomě – *habitus*) osvojovali skrze různé stranické rituály určité vzorce chování.

Vladimír Iljič Lenin

Stranické rituály nebyly pouhým nástrojem, ale byly jedním ze základních prvků stranické kultury. Byly nedílnou součástí toho, čím straníci byli a kým se jako skupina stali.¹⁰ S těmito rituály souvisí *sebekritika*,¹¹ která neznamenalá pouhé přijetí stranické disciplíny a poslušnosti, ale získání patřičného *kapitálu*.¹²

Otázka základní strategie strany byla formulována v Leninově díle *Co dělat*,¹³ podle něž je posvátným smyslem politiky ukazovat správnou cestu. Hlavní činitelé strany mají vést stranické buňky, tyto buňky mají vést dělnickou třídu a dělnická třída má vést ostatní nespojené vrstvy společnosti.¹⁴

⁷ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 4, 20.

⁸ Rákosník, J.: Komunistická strana Československa v období první republiky. In Anev, P. – Bílý, M. (ed.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*, Praha, 1. díl, s. 26–27, 39.

⁹ Kovařík, D.: Nechtění soudruzi. Němečtí komunisté v poválečném Československu (1945–1946). In Kocian, J. – Pažout, J. – Rákosník, J. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*, 8. díl, Praha 2011, s. 83.

¹⁰ Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven 2013, s. 18, 20; Getty, J. A.: Samokritika Rituals in the Stalinist Central Committee, 1933–38, s. 56. In *The Russian Review*, roč. 58, č. 1 [online] [cit. dne 26. října 2017]. Dostupný z <http://www.jstor.org/stable/2679705>.

¹¹ Viz Service, R.: Self-criticism. In Pons, S. – Service, R. (ed.): *A dictionary of 20th-century communism*. Princeton, 2010, s. 705.

¹² Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 79, 94.

¹³ Lenin, V. I.: *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí*, Praha 1949, 147 s.

¹⁴ Srov. Service, R.: *Lenin: životopis*, Praha 2002, s. 135.

Toto chápání strany jako předvoje proletariátu vychází z nutnosti vyburcovat masy, jež sice chtějí lepší život, ale mají odpor k revoluci.¹⁵ Jiné pojetí strany nabízí Raymond Aron. „Každý člověk, dokonce i bolševik, se může mýlit. Ale strana se jistým způsobem mýlit nemůže a nesmí, protože hlásá a uskutečňuje dějinnou pravdu.“ To předurčuje jeden ze základních principů fungování strany. Vždy když dojde k ideovému rozkolu, poražená frakce, pokud neprovede patřičnou sebekritiku, zrazuje posvátnou věc revoluce. „Kdo se oddělí od strany a od lidí ztělesňujících věc revoluce, přechází do druhého tábora a pracuje pro kontrarevoluci [...] Kdo se odděluje od strany, byť jen slovy nebo činy, ale ne úmysly, dopouští se nejhoršího provinění.“¹⁶ Řada komunistů tak neviděla mimo stranu svoji budoucnost, mnoho straníků po vyloučení usilovalo dostat se zpět.¹⁷ Pokud bylo cílem dobytí moci revolucí, muselo ve straně hrát prim autoritativní řízení, de facto to byla bojová organizace.¹⁸

Strategický cíl a konkrétní taktika nemusely v komunistickém hnutí znamenat totéž. Konečným cílem bylo vytvoření nové a lepší společnosti pomocí diktatury proletariátu, avšak „víra ve správnost strategického cíle (proletářská revoluce) ještě nutně neznamenala, že se všemi zákrutami taktické linie (např. doktrína třída proti třídě, sociálfasismus, seburčení až do odtržení apod.) se řadový komunista nutně ztotožnil.“ Komunista sice mohl mít pochybnosti o taktice, avšak konečný cíl nemohl zpochybnit nikdy, jinak by z podstaty věci přestal být skutečným komunistou.¹⁹ Musel být tedy schopen při změně taktiky reinterpretovat stranické pokyny tak, aby nepřestal sledovat správnou linii strany, její revoluční cíl, což mnohdy vyžadovalo flexibilní myšlení.²⁰

Pole, v němž se straníci pohybovali, kladlo nároky i na jejich soukromý život, respektive soukromý život se stal součástí *pole*, neboť byl de facto podřízen potřebám strany. „Život členů komunistických stran v západních demokratických státech měl také hodně společného s životem členů tajných

¹⁵ Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001, s. 84.

¹⁶ Tamtéž, s. 120–121, 136; Getty, J. A.: *Practicing Stalinism: Bolsheviks, boyars, and the persistence of tradition*, New Haven 2013, s. 40.

¹⁷ Conquest, R.: *Velký teror: nové zhodnocení*, Praha 2012, s. 191.

¹⁸ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 145 [online] [cit. dne 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R-kosn-k.pdf>.

¹⁹ Tamtéž, s. 141–143.

²⁰ Studer, B.: Stalinization: Balance Sheet of Complex Notion. In Laporte, N. – Morgan, K. – Worley, M. (eds.): *Bolshevism, Stalinism and the Comintern: Perspectives on Stalinization, 1917–53*, Houndmills, 2008, s. 53, převzato z Urban, D.: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, s. 62, Praha 2010, diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, vedoucí práce Luboš Velek.

sekt. Členství bylo velmi nesnadné a náročné. Čas vyhrazený pro společenský život trávili straníci ve společnosti soudruhů. Svě životní partnery potkávali komunisté ve straně, a když to kvůli menšímu počtu ženských členek nebylo možné, čekalo se od mužů, že své manželky získají pro členství ve straně, jak k tomu také obvykle docházelo.²¹

V případě meziválečné KSČ s sebou vstup do tohoto *pole* nesl mnohdy společenské stigma.²² K tomu Slánský později sám uvedl: „*Dělník, který se přihlásil ke komunistické straně, šel tam již s vědomím, že tato strana je dnes vydědencem z kapitalistické společnosti a že bude muset přinášeti oběti pro své proletářské přesvědčení.*“²³ Členství ve straně s sebou nejednou neslo reálné riziko represí ze strany mocenského aparátu státu, ohledně toho Slánský později poznamenal: „*Ano, mohli bychom býti také hodnou státotvornou stranou, naši vůdčí soudruzi mohli by míti křesla, dostalo by se nám též sinekur a vládních žlabů, naši příslušníci nebyli by zavíráni, pronásledováni, vyhazováni z práce, nemuseli by trpěti a hladověti. Nemuselo by býti na nás ukazováno jako na nejnebezpečnější zločince, nehrozily by nám kriminály, nemuselo by býti námi opovrhováno a vmetáno nám označení velezrádců.*“²⁴ Samozřejmě míru intenzity meziválečných represí nelze srovnávat s represemi během Protektorátu, a především s těmi, které sami komunisté rozpoutali v padesátých letech.

Pokud jsme si *byti v KSČ* definovali jako *pole*, ve kterém se Slánský pohyboval, pak se sama KSČ pohybovala v jiném *poli*, které tvořily Kominternu, Informbyro, Moskva, a pochopitelně se v tomto *poli* musel pohybovat i Slánský. Řada komunistických prohlášení vychází z toho, že komunisté museli své jednání legitimizovat v očích Moskvy.²⁵ Avšak pro část představitelů KSČ bolševická verze socialismu souzněla s jejich představami o skutečné radikální verzi politiky, která jako jediná umožňuje revoluční překonání kapitalismu.²⁶

²¹ Brown, A.: *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011, s. 162., cit. dle Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 143 [online] [cit. dne 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R-kosn-k.pdf>.

²² Holubec, S.: Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921–1938. In *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, roč. 2008, č. 1–2, s. 80–81.

²³ Nezničíte nás. *Svornost*, 30. července 1925, roč. III., č. 31, s. 1.

²⁴ Tamtéž, s. 1.

²⁵ Rákosník, J.: Strana profesionálních revolucionářů?... In *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 6, č. 1, 2014, s. 137–138, [online] [cit. dne 21. října 2017]. Dostupný z <http://ucd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/2015/05/R-kosn-k.pdf>.

²⁶ Sommer, V.: Doslov: KSČ a Kominternu. Náčrt vývoje nerovného partnerství. In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 236.

Kladné odkazy na Sovětský svaz či model státního zřízení, který představoval, měly racionální základ, komunisté nesledovali jenom cíl zalíbit se představitelům Moskvy. Odkazováním na sovětský model vytvářeli představu o sobě a svém politickém cíli, čímž také do jisté míry formovali svoji kolektivní identitu, která je odlišovala od ostatních politických seskupení. Odkazy na Sovětský svaz, ve kterém došlo z jejich pohledu k osvobození proletariátu, pomáhaly legitimizovat jejich politické cíle a v tomto kontextu rovněž plnily psychologickou funkci ve smyslu pobídky pro vstup do strany. Cíle, které komunisté s odkazem na Sovětský svaz (dále SSSR) proklamovali, tak v očích dělníků nebyly *nerealistické*, neboť již existovaly v SSSR.²⁷ K tomu sám Slánský později uvedl: „*Sovětský svaz stojí dnes jako jediný svítící maják uprostřed moře reakce. Maják, dělníky a rolníky postavený, ukazující dnes cestu pokroku ve všech oblastech společenských forem i lidského vědění a kultury [...] Každý pracující člověk, každý proletář, každý socialisticky myslící člověk si musí dnes uvědomit, že poměr jeho k Sovětskému svazu je výrazem i jeho přesvědčení.*“²⁸

Domácí komunisté ovšem Kominternu také *zneužívali* v rámci vnitrostranického boje. Představitelé jednotlivých frakcí se dovolávali autority Kominterny, když podávali stížnosti na své politické konkurenty.²⁹

RUDOLF SLÁNSKÝ ŽIDOVSKÉHO PŮVODU

Název podkapitoly vychází ze znění obžaloby během procesu³⁰ a odkazuje na důležitý prvek, jenž měl vliv na Slánského strategii. Strana nabízela členství ve skupině a tím i společnou identitu, která člověku umožnila odpoutat se od původního místa ve společnosti.³¹

Ohledně meziválečného antisemitismu, se kterým se Slánský musel potýkat a který mohl mít vliv v rámci jeho snah o *uznání* a mocenský vzestup ve straně, lze odkázat na tezi, která je výsledkem novějších studií.³² Uveďme

²⁷ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 12.

²⁸ Chraňme největší Leninovo dílo: Sovětský svaz. *Dělnický deník*, 22. ledna 1928, roč. XI., č. 18, s. 1.

²⁹ Sommer, V.: Doslov: KSC a Kominternu... In McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 235.

³⁰ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Praha 1953, s. 44.

³¹ Studer, B.: *The transnational world of the Cominternians*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2015, s. 4.

³² Strobach, V.: *Poetika českého nacionalismu a politika identity českých židů mezi národem, rasou a třídou (1876–1921)*, Praha 2011, disertační práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, vedoucí práce Michal Pullmann [online] [cit. dne 5. ledna 2016]. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/>.

nejprve úryvek ze sociálnědemokratického periodika *Duch času*³³ na adresu Slánského. „*Strana naše nepůjde nikdy k židovi Slánskému pro rozum*“;³⁴ či jinde: „*p. Slánský [...] je čistokrevným Židem, který ještě před nějakým časem dobře se česky nevyjadřoval [...] bývalé jméno p. Slánského nebude se mnoho lišiti od jmen jako např. Steinsilber, Šmecksilber a t. pod.*“³⁵ Tyto citace de facto odkazují na jeden z významných prvků meziválečného antisemitismu, respektive přístupu k židovskému etniku – otázku ne/loajality židovského etnika vůči novému státu. Poukazování na (mnohdy domnělý) židovský původ představitelů KSC mělo evokovat cizost a ve spojení s tím i nebezpečí tohoto hnutí pro nově vzniklý stát. Antisemitismus byl jedním z nástrojů konstrukce národní identity v opozici vůči „cizímu“ elementu – židům. V tomto směru stereotyp žida-bolševika nebyl jediný, objevoval se i typ žida-germanizátora apod.

Vzhledem k minimu pramenů subjektivní povahy existuje jen velmi málo střípků, ze kterých by bylo možné rekonstruovat, jak sám Slánský refleктоval svoji židovskou identitu a případné antisemitské kampaně. Slánského manželka Josefa ve svých vzpomínkách uvedla: „*rodiče Židé, děti židata. Židi – to nejsou lidé. A nejen ti bohatí. Ale každý Žid mohl být beztretně urážen, poplíván slinou odporu a pokoření. Jak asi bylo Ďobkovi [tj. Slánskému] (tak tomu chlapci říkali doma, protože měl ‚moře‘ pih), když na cestě do školy musel často uhýbat dobře mířeným kamenům, které po něm házeli jiné vesnické děti a přitom na něho pokřikovali nejhorší nadávky, z nichž ‚prašivý Žide‘ byla ta ‚nejjemnější‘*“³⁶

Dále můžeme odkázat na jeho spolužáka z plzeňského gymnázia Vondráčka, který uvedl, že ho Slánský v roce 1921 „*vyhledal a přinesl mi podepsaný formulář o vystoupení z židovské církve s tím, abych jej v případě, že bude*

detail/102328.; Týž: *Židé: národ, rasa, třída: sociální hnutí a „židovská otázka“ v českých zemích 1861–1921*, Praha 2015; Frank, M. – Szabó, M.: *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, Praha 2015. Všeobecně k meziválečnému antisemitismu v ČSR lze výběrově odkázat na Čapková, K.: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha 2013; Soukupová, B. – Zahradníková, M.: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003; Týž: *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, Praha 2004; Rataj, J.: *Český antisemitismus v proměnách let 1918–1945*. In Tomaszewski, J. – Valenta, J.: *Židé v české a polské občanské společnosti*, Praha 1999, s. 45–64; Peroutková, M.: *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*, Praha 2016, k problematickému vztahu Židů ke komunismu lze odkázat na Schatz, J.: *The generations: the rise and fall of the Jewish communists of Poland*, Berkeley, Los Angeles 1992.; Frankel, J. – Diner, D. (ed.): *Dark times, dire decisions: Jews and Communism*, Oxford 2004.

³³ Ohledně tohoto periodika kapitola č. 4.

³⁴ Rub a líc jednotné fronty komunisty hlásané. *Duch času*, 19. června 1926, roč. XXVIII., č. 144, s. 3.

³⁵ Děkujeme za upozornění. *Duch času*, 12. srpna 1926, roč. XXVIII., č. 188, s. 2.

³⁶ Archivní pozůstalost Josefy Slánské, kart. 7, inv. č. 23/b.

zatčen dal na poštu. Prohlásil, že až do té doby chce respektovat citění ortodoxních rodičů, dojde-li však k zatčení, nemají tyto ohledy stejně už žádný význam a on před soudem chce vystupovat jako bezvěrec.³⁷ Tuto skutečnost dokládají i zápisní katalogy Vysoké školy obchodní, podle nichž se Slánský v akademickém roce 1920–1921 zapsal jako „israelita“, avšak v dalších ročnících jako bez vyznání, stejně jako jeho bratr Josef.³⁸ Lze tedy soudit, že pro něj samotného židovská identita ztratila na významu. To podtrhují některé jeho texty, které se za použití antisemitských narážek snaží ukázat představitele velkokapitálu jako něco cizího a nepřátelského vůči českému proletariátu: „*Národněsjednocení poslanci a senátoři sedí spolu s německými, židovskými a maďarskými karteláři ve správních radách zkartelovaných podniků*“ [zvýrazněno J. Ch.].³⁹

Slánského rozhodnutí vzdát se židovské identity neznamenal, že přestal být ostatními vnímán jako člen této menšiny.⁴⁰ Patrné je to na zmíněných úryvcích z *Ducha času*, ale také to lze spatřit ve vzpomínce významného prvorepublikového komunisty Stanislava Budína⁴¹ na rozhovor s policejním komisařem:

„Kolik židů je v komunistické straně?

Nemám tušení. Myslím, že málo!

Málo? Tak já vám to řeknu. Sto dvacet procent! My to dobře víme. Vždyť ten váš předák Slánský, ten je také žid.“⁴²

Antisemitismus se nevyhnul ani KSČ či dalším komunistickým stranám po celou dobu jejich existence, v průběhu času se jeho míra zmenšovala či zvětšovala. V souvislosti se vzestupem nacionalistických stran došlo postupně v komunistickém hnutí ke snaze odstranit „židobolševismus“ z chápání komunismu v širší veřejnosti. Toto se v případě KSČ projevovalo v menší

³⁷ ABS, f. MNB, arch. č. MNB-I, kart. 6, Z-vyš.1480–84, fol. 16.

³⁸ A ČVUT, f. VŠO–ČVUT, Zápisní katalog, zimní semestr 1920–21, posluchači řádní (noví), zápisní katalog zimní semestr 1921–1922.

³⁹ Voláme celý národ do boje. *Rudé právo*, 4. října 1936, č. 231, s. 4.

⁴⁰ Srov. Strobach, V.: „Rudá asimilace“ českých Židů. Doslov ke knize Beer, F.: – *a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008, s. 310.

⁴¹ Stanislav Budín (23. března 1903 – 12. srpna 1979), vlastním jménem Benzion Bať. V roce 1923 přišel do ČSR, vystudoval zde ČVUT. V roce 1928 byl členem Komsomolu, v letech 1932–1934 pracovníkem ústř. agitpropu (agitačně propagační oddělení) KSČ, od srpna 1934 do konce roku 1935 byl šéfredaktorem *Rudého práva*, kde pomáhal prosazovat politiku spolupráce se soc. stranami. Po zavržení této politiky v Moskvě byl pasován do role obětího beránka a vyloučen z KSČ. V letech 1937–1939 redigoval *Radiojournal*, druhou světovou válku strávil v USA. Po roce 1945 se vrátil do ČSR, kde pracoval v různých novinách, od roku 1949 pracoval jako dokumentarista v archivu ČTK a v letech 1953–1966 ve výstřížkovém archivu Novinářského studijního ústavu. Helešic, F.: *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 217.

⁴² Budín, S.: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007, s. 131.

míře než v jiných komunistických stranách.⁴³ Slánský se sice vzdal židovské identity, ale těchto antisemitských nálad si musel být vědom a musel jim přizpůsobit svoji strategii.

Vzhledem k absenci relevantních pramenů se můžeme pohybovat jen v rovině úvah. Přesto lze soudit, že Slánského mnohdy radikální vystupování pramenilo ze skutečnosti, že chtěl zastříť svůj židovský původ, chtěl se etablovat v rámci strany jako pravověrný komunist a ukázat, že není cizím elementem. Právě tato snaha měla vliv na expresivitu jeho vyjádření: „*žádná dohoda mezi dělníky a kapitalisty, nechat hrozit a dopadat dělnickou pěst; chce-li pracující lid žít, musí kapitalismus zemřít.*“⁴⁴

NÁZOROVÉ PROUDY

Pro pochopení činnosti Slánského ve dvacátých letech je nezbytné shrnutí názorových proudů, které se střetávaly v KSČ, i nastínění základních dějinných bodů v historii KSČ a mezinárodního dělnického hnutí. Cílem není hluboká analýza těchto myšlenkových střetů a dějinných okamžiků, ale snaha ukázat základní myšlenkový a dějinný rámec, ve kterém se Slánský musel pohybovat, a do kterého i později sám zasáhl.

Důležitým seskupením byla Marxistická levice, která vznikla⁴⁵ v roce 1919 v rámci tehdejší sociální demokracie pod vedením Bohumíra Šmerala.⁴⁶ Tento směr položil základy, ze kterých se začala v květnu 1921 rodit KSČ. Pro pochopení komunistické strany ve dvacátých letech je významné, že značná část členské základny a čelných funkcionářů sociální demokracie se podílela na vzniku KSČ. V rámci dosavadní literatury se objevuje shodný názor, hovořící o skutečnosti, že Bohumír Šmeral a lidé kolem něj zatížili stranu

⁴³ Strobach, V.: „Rudá asimilace“ českých Židů. Doslov ke knize Beer, F.: *– a tys na Němce střílel, dědo?: českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Praha 2008, s. 332.

⁴⁴ Tvrdá dělnická pěst. *Rudé právo*, 25. prosince 1924, roč. V., č. 301, s. 2; Hoši – na „vandr“! *Rudé právo*, 19. dubna 1931, roč. XII., č. 68, s. 1–2.

⁴⁵ K detailním okolnostem vzniku marxistické levice viz Čada, V.: *Vznik a vývoj marxistické levice: (1917–1921)*, Bratislava 1980, 300 s.

⁴⁶ Bohumír Šmeral (25. října 1880 – 8. května 1941) byl doktor práv, v letech 1911–1917 byl jedním z čelných představitelů čs. soc. dem. strany dělnické. V roce 1911 byl zvolen poslancem říšské rady, od roku 1919 byl vedoucím představitelem levé opozice v sociální demokracii. Podílel se na založení KSČ, měl vedoucí funkce ve straně, do roku 1922 byl členem EKI a v letech 1927–1931 členem jejího předsednictva. V letech 1918–1920 byl členem revolučního Národního shromáždění, 1920–1929 byl poslancem, 1935–1938 senátorem čs. Parlamentu. Od listopadu 1938 žil v Moskvě, kde pracoval v orgánech KI a zahraničního vedení KSČ. Helešic, F.: *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek, F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 229.

„sociáldemokratiismem/sociálně demokratickými tradicemi“ či „oportunismem“, na čemž mnohdy stála kritika Šmerala/„šmeralismu“.⁴⁷

Tato kritika vycházela z předpokladu, že se strana orientuje spíše na volební boj, spolupráci s ostatními představiteli dělnického hnutí, práci v parlamentu a snahy o reformy než na revoluci, a ve spojení s tím akceptuje „buržoazní“ zřízení.⁴⁸ Tímto způsobem byla strana vedena i po organizační stránce.⁴⁹ Pavel Reiman ve svých vzpomínkách popsal fungování strany takto:

„na schůzích stranických organizací skoro nikdy nedošlo k vážnějším politickým diskusím. Referáty byly jen pasivně vyslechnuty, diskuse se soustředila na drobné organizační otázky, disciplinární případy, komunální politiku atd. Zásadu, že každý komunista má být aktivním pracovníkem strany, dosud nikdo neznal. Pro valnou část komunistů se činnost v hnutí omezila na účast na členských schůzích; mnozí byli dokonce jen papírovými členy [...] Pojem ‚revolucionář z povolání‘ v tom smyslu, jak jej razil Lenin, tzn. – člověk, který celý život věnuje revoluční práci, byl u nás neznámý. Na placené funkcionáře se členové strany dívali většinou jako na úředníky, kteří mají povinnost vyřizovat určitou agendu.“⁵⁰

V rámci kritiky byli Šmeral a lidé kolem něj zařazováni mezi „historickou pravici“, pokud byli kritizováni zleva, nebo mezi „střed/centristy“, pokud byli pranýřováni zprava.

První významné seskupení, které se dostalo do střetu se Šmeralem, byli „ultraleví“, jejichž činnost souvisela především s událostmi roku 1922. Čelnými představiteli byli zejména Bohumil Jílek,⁵¹ Václav Bolen,⁵² Emanuel

Bohumír Šmeral

Bohumil Jílek

⁴⁷ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 392.

⁴⁸ Kučera, B.: *O významu tzv. „šmeralismu“ v době prvních bojů KSČ*. In Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1959, roč. 8, č. G3, s. 77–78, 83.

⁴⁹ Rupnik, J.: *Dějiny komunistické strany Československa*, Praha 2002, s. 65.

⁵⁰ Reiman, P.: *Ve dvacátých letech*, Praha 1966, s. 138.

⁵¹ Bohumil Jílek (17. října 1892 – 3. srpna 1963) byl vyučený strojní zámečnický, od roku 1921 působil ve vedoucích funkcích strany. Po V. sjezdu KSČ byl vyloučen z KSČ, od roku 1929 byl činný v agrární straně. Během okupace byl redaktorem deníku *Venkov*. Po únoru 1948 emigroval do Francie, od roku 1954 žil v USA, kde byl zaměstnán v sekretariátu Zemědělské unie (tzv. Zelená internacionála). *Jílek Bohumil, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online] [cit. dne 8. února. 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/bohumil-jilek>.

⁵² Václav Bolen (3. února 1887 – 17. prosince 1964) svoji politickou dráhu započal v odborovém hnutí sociální demokracie, od roku 1921 byl členem stranického vedení KSČ. Zabýval se především

Vajtauer⁵³ aj., kteří měli ve straně významné postavení.⁵⁴ Analyzovat „ultralevé“ je velmi problematické, jejich čelní představitelé totiž patřili ke křídlu poraženému během krize strany ke konci dvacátých let (viz níže) a většina hodnotových soudů byla psána „vítězi“.⁵⁵

Pro pochopení „ultralevých“ je nezbytné zařadit tuto skupinu do širšího kontextu dějin dělnického hnutí. Po skončení první světové války revoluční nadšení ochablo a došlo ke stabilizaci poměrů. Ze strany představitelů státního aparátu byla snaha omezovat dělnické hnutí. V důsledku toho Komunistická internacionála (Kominternu/ KI) po svém III. kongresu (22. června – 12. července 1921) vyhlásila taktiku jednotné fronty, jejímž základním cílem bylo přizpůsobit komunistické hnutí novým podmínkám. Oficiálně se jednalo o proklamovanou tezi sjednocení dělnické třídy, taktiku společného postupu v každodenních bojích dělnictva bez ohledu na politické rozdíly.⁵⁶ Myšlenka jednotné fronty stála na přesvědčení, že obranné boje po boku řadových členů socialistických stran zpopularizují komunistické metody a rovněž obnaží pokrytectví „reformistických“⁵⁷ vůdců. Ve svých základních konceptech se politika jednotné fronty v oficiální praxi Kominterny udržela až do roku 1928.⁵⁸ Jednotná fronta se zároveň ve svých základech kryla s koncepty Šmeralovy politiky.⁵⁹

zemědělskou politikou. Po V. sjezdu KSČ byl vyloučen ze strany, stal se členem národně socialistické strany a působil v jejím tisku. Během druhé světové války byl členem ilegálního výkonného výboru nár. soc. strany, po válce byl členem jejího výkonného výboru. Byl poslancem Národního shromáždění, po únorovém převratu se stáhl z veřejného života. *Václav Bolen, Medailony vedoucích funkcionářů KSČ* [online] [cit. dne 8. února 2018]. Dostupný z <http://old.ustrcr.cz/cs/vaclav-bolen>.

⁵³ Emanuel Vajtauer (23. prosince 1892 – ?) se v roce 1920 účastnil II. kongresu Kominterny, v roce 1921 vstoupil do KSČ. Do roku 1923 působil jako redaktor komunistických tiskovin, v letech 1923–1927 byl aktivní v USA, odkud byl pro komunistickou činnost vypovězen. Po návratu do ČSR byl šéfredaktorem *Rudého večerníku*. Po V. sjezdu odešel z KSČ a posléze byl činný v listech socialistických stran. Během okupace se projevil jako profašistický novinář, v květnu 1945 uprchl z ČSR, a v roce 1947 v nepřítomnosti byl odsouzen k trestu smrti. Helešic, F.: *Komunističtí novináři 1921–1938*. In Koutská, I. – Svátek, F.: *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994, s. 232.

⁵⁴ Na slučovacím sjezdu byl Jílek zvolen generálním tajemníkem, a stejně tak jeho lidé měli silné pozice ve výkonném výboru. Viz Mencl, V.: *Na cestě k jednotě*, Praha 1964, s. 110–111.

⁵⁵ Podle méně „zatížené“ charakteristiky: „*Sám Jílek, jak se alespoň jeví z různých dílčích postřehů a charakteristik a konečně i z vlastních článků a projevů, byl zřejmě člověk malého rozhledu a formátu, nepříliš vysokých teoretických schopností, spíš pečlivý a snaživý úředník než politik*“. Viz Koudelková, J.: *Rudý den a příčiny krize KSČ v r. 1928*. Kandidátská disertační práce. Vysoká škola politická ÚV KSČ, s. d. et l., s. 80.

⁵⁶ Tamtéž, s. 24.

⁵⁷ Ve smyslu odmítání revoluce a usilování o zlepšení společnosti pomocí drobných a dílčích reforem. Viz *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek II., Praha 1964, s. 701.

⁵⁸ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominternu: dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 44.

⁵⁹ Srov. Skilling, H. Gordon: *The Comintern and Czechoslovak Communism: 1921–1929*, In *American Slavic and East European Review*, roč. 19, č. 2, 1960, s. 235 [online] [cit. dne 29. dubna 2013]. Dostupný z <https://www.jstor.org/stable/3004193>.

Podstatou přístupu „ultralevých“ bylo odmítání taktiky jednotné fronty, kterou považovali za zdržení na cestě k revoluci. Dle jejich mínění se mělo dále postupovat revolučně a radikálně bez ohledu na změněné podmínky. „Ultralevé“ tendence se však netýkají pouze Československa, ale i ostatních zemí.⁶⁰ Kritika tohoto směru v rámci komunistické historiografie vychází z jejich radikálnosti, která byla dána tím, že doufali v rychlé a snadné vítězství. Když se nedostavilo, ztratili trpělivost a začali napadat a kritizovat stávající vedení KSČ.⁶¹

Celkově byl program „ultralevých“ shrnut Vajtauerem v časopise *Komunista*.⁶² „Ultraleví“ prosazovali bojkot kapitalistických výrobků s cílem donutit stát, aby zestátnil velké podniky, zřídil družstva a rozdělával výrobky všem občanům.⁶³ Z těchto důvodů bývají postoje „ultralevých“ označovány jako anarchosyndikalistické,⁶⁴ neboť důraz je kladen na hospodářský boj.⁶⁵

Podle představ „ultralevých“ týkajících se organizace strany se KSČ neměla stát masovou stranou, ale měla být složena z malého jádra „čistých“ a „nekompromisních“ komunistů, kteří budou schopni pomocí radikálních hesel za sebou strhnout masy. Tím byli názorově v opozici vůči Šmeralovi, který chtěl masovou stranu,⁶⁶ ale lišili se tím i od ostatních levicových tendencí, které se objevily později.

Tečku za vystoupením „ultralevých“ udělal nakonec IV. Kongres Komunistické internacionály (5. listopad 1922 – 5. prosinec 1922), který přinutil představitel této skupiny ustoupit od jejich požadavků⁶⁷ a čelní představitelé „ultralevých“ byli zbaveni funkcí ve straně.⁶⁸ Na IV. kongresu byl završen posun „doprava“ k taktice jednotné fronty, který byl částečně spjat právě s Bohumírem Šmeralem.⁶⁹ „Pravicová“ verze taktiky jednotné fronty by mohla vést až k plné koalici se sociální demokracií/„reformisty“ (tj. dělnické

⁶⁰ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 350.

⁶¹ Reiman, P.: *Dějiny KSČ*, Praha 1931, s. 126; Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 186.

⁶² Akční program KSČ. *Komunista*, týdeník Komunistické strany Československa, 20. října 1922, roč. IV., č. 42, s. 1–8.

⁶³ Návrh bojkotu zboží vycházel z reálného problému, kterým byla deflační politika tehdejšího ministra financí Rašína. Viz Suda, Z.: *Zealots and Rebels: a history of the Communist Party of Czechoslovakia*, Stanford 1980, s. 55.

⁶⁴ Takto byly označeny na IV. kongresu KI. Viz Mencl, V.: *Politické boje KSČ a její vývoj v letech 1921–1924*, Praha 1958, s. 43–44.

⁶⁵ Viz *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 21.

⁶⁶ Klír, M.: Úloha B. Šmerala při vypracování strategicko-taktické orientace KSČ, I. část. In *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. IV., č. 5, 1964, s. 672.

⁶⁷ Reiman, P. a kol.: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 191.

⁶⁸ Galandauer, J.: *Bohumír Šmeral: 1914–1941*, Praha 1986, s. 354.

⁶⁹ Tamtéž, s. 346–349.

Bohumír Šmeral (sedící čtvrtý zleva) spolu s francouzskými delegáty V. kongresu KI, na zemi třetí zleva delegát za Indočinu Ho Či Min

vládě⁷⁰), v níž se mělo jednat o spolupráci „shora“, tedy s vůdci ostatních levicových stran.

Problematice přílišného levicového radikalismu v komunistickém hnutí se věnoval Lenin v *Dětské nemoci „levičáctví“ v komunismu*, se kterou se zajisté Slánský musel seznámit. Lenin zde varoval před přílišným radikalismem: „*illegální formy boje je nezbytné spojovat s formami legálními [...] umět vést nejen vlastní stranu, ale i [...] přivést masy na novou pozici, která zajistí vítězství předvoje v revoluci, tento nejbližší úkol nelze splnit, nebude-li vymýceno levé doktrinářství [...] všechny strany [...] musí stůj co stůj uskutečnit heslo, blíže k masám.*“⁷¹

⁷⁰ Dle dokumentů KI se mělo jednat o vládu, která by sice ještě nebyla diktaturou proletariátu, ale na druhé straně by nebyla buržoazně-sociálnědemokratickou vládní koalicí, která by zastírala nadvládu buržoazních stran. Dělnická vláda by ozbrojila proletariát, zavedla kontrolu nad výrobou apod. Srov. Steiner, J.: *Boj KSČ na Ostravsku za jednotu dělnické třídy v letech 1924–1925*. Kandidátská disertační práce, Praha 1966, s. 37. Tato práce se nachází v Centrálním depozitáři Národní knihovny v Hostivaři. (Publikováno Steiner, J.: *Za jednotnou frontu proti kapitálu*, Ostrava 1969).

⁷¹ Lenin, V. I. – Brázda, L. (ed.): *Dětská nemoc „levičáctví“ v komunismu*, Praha 1972, s. 51, 106, 141.

Důležitým mezníkem je taktéž V. kongres KI, který se konal 17. června – 18. července 1924 v Moskvě. Během něj nastal obrat „doleva“ a byly na něm vyhlášeny zásady bolševizace, které byly posléze modifikovány na V. rozšířeném plénu Exekutivy komunistické internacionály⁷² (dále EKI), zasedajícím během března a dubna 1925.⁷³

Pro Slánského byl tento kongres prvotním zdrojem informací k bolševizaci. „Prvním znakem bolševizace je homogenost strany. Strana musí býti jednorodá po stránce ideologické a po stránce činnosti [...] Druhým znakem je semknutost, jednotnost a soustředěnost strany [...] Různé názory střetnou se v diskuzi, projdou ostrím kritiky, jejímž výsledkem musí být směrnice, stejně pro všechny závazné [...] Bolševizace znamená tvrdou a vojensko-revoluční disciplínu [...] Možnost takové disciplíny předpokládá jednorodost strany [...] Otázka revoluční disciplíny zní: Agituješ každodenně? [...] Pozoruješ nepřítel?“⁷⁴ Komunistická strana musela být masová se schopností manévrovat, neměla být tedy dogmatická a sektářská.⁷⁵ Dle tezí přijatých na V. kongresu znamenala bolševizace konečné ideologické vítězství marxismu-leninismu, jež měl ovládat každý člen strany, měla proto vzniknout síť stranických škol. Bolševizace neměla znamenat pouhé mechanické přejímání metod sovětské komunistické strany,⁷⁶ naopak bylo nezbytné přizpůsobit se konkrétním podmínkám té které země.⁷⁷

Je nutné rozlišovat mezi myšlenkou bolševizace a tím, co se bolševizací v praxi nazývalo. Představené teze byly jen obecnými směrnici ke zlepšení práce komunistických stran či taktiky jednotné fronty. V letech, která následovala po V. kongresu, docházelo k vývoji těchto pojmů podle toho, jak se měnila politická linie.⁷⁸

Celkově pojmem bolševizace můžeme označit vývoj směřující k sovětskému ovládnutí Kominterny a jejích sekcí, jednotlivých komunistických stran. Ten se měl projevit jak v ideologických, tak organizačních strukturách komunistických stran naprostým přijetím leninských zásad stranické jednoty a demokratického centralismu. Podstatou bolševizace byla i otázka vztahu komunistických stran k vedoucím orgánům KI a k sovětské straně. Smyslem

⁷² Tj. řídicí orgán Kominterny mezi dvěma kongresy. Viz *Příruční slovník k dějinám KSČ*, svazek I., Praha 1964, s. 186.

⁷³ McDermott, K. – Agnew, J.: *Kominterny...*, Praha 2011, s. 60.

⁷⁴ Bolševizace komunistických stran. *Rudé právo*, 18. července 1924, roč. V, č. 168.

⁷⁵ Usnesení V. světového kongresu K.I. These o taktice. *Rudé právo*, 2. srpna 1924, roč. V, č. 181.

⁷⁶ Tehdy nesla název Komunistická strana Ruska (bolševiků). Viz Štěpánek, M. (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník, (j-pri)*, sv. II, Praha, 1981, s. 180.

⁷⁷ Degras, J.: *The Communist International 1919–1943: documents, 1923–1928*, díl 2., (original London 1971), s. 122, 125–126.

⁷⁸ Viz Hájek, M.: *Jednotná fronta*, Praha 1969, s. 102.